

МАТИЦА СРПСКА

ЗБОРНИК
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

46

НОВИ САД • 1967

МАТИЦА СРПСКА
ОДЛУКА ЗА ИСТИСНИКОВАЊЕ
ЗБОРНИК
ОД ПЕРИОДИКА
МАТИЦА СРПСКА
ДЕПАРТАМЕНТ ЗА НАУКУ И УМЕТНОСТ
ПРОЦЕДУРА ЗА СОЦИЈАЛНИ НАУКИ

ЗБОРНИК
ОД ПЕРИОДИКА

МАТИЦА СРПСКА
ОДЛУКА ЗА ИСТИСНИКОВАЊЕ
ЗБОРНИК
ОД ПЕРИОДИКА
МАТИЦА СРПСКА
ДЕПАРТАМЕНТ ЗА НАУКУ И УМЕТНОСТ

МАТИЦА СРПСКА
ОДЛУКА ЗА ИСТИСНИКОВАЊЕ
ЗБОРНИК
ОД ПЕРИОДИКА
МАТИЦА СРПСКА
ДЕПАРТАМЕНТ ЗА НАУКУ И УМЕТНОСТ

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ЗБОРНИК
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

MATICA SRPSKA
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
PROCEEDINGS FOR SOCIAL SCIENCES

46

Уредништво
Др ТЕОДОР АВРАМОВИЋ
Др СЛАВКО ГАВРИЛОВИЋ
Др АЛЕКСАНДАР МАГАРАШЕВИЋ
ЧЕДОМИР ПОПОВ

Главни и одговорни уредник
Др СЛАВКО ГАВРИЛОВИЋ

ЗБОРНИК
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

46

НОВИ САД
1967

САДРЖАЈ
CONTENTS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ
ARTICLES AND TREATISES

<i>Никола Петровић</i> , Велика октобарска социјалистичка револуција и стварање југословенске државе — — — — —	5
The Great October Socialist Revolution and the Establishment of the Yugoslav State — — — — —	5
<i>Др Славко Гавриловић</i> , Даљско властелинство Карловачке митрополије у XVIII столећу — — — — —	21
The Dalj Estate of the Karlovci Bishopric in the Eighteenth Century — — — — —	21
<i>Глигорије Зајечарановић</i> , Прилог проблему анализе и синтезе — — — — —	64
On the Problem of Analysis and Synthesis — — — — —	64
<i>Војислав Бурић</i> , Социологија у урбанизму (њен положај, задаци и синтеза њених сазнања) — — — — —	100
Sociology in Town Planning (Its Position, Concerns and the Synthesis of its Notions) — — — — —	100

ПРИЛОЗИ И ГРАБА
CONTRIBUTIONS AND MATERIALS

<i>Др Видосава Николић</i> , Прилог проучавању колонизације становништва из Чешке и Моравске на подручју Вараždинског генералата и Славоније 1824—1830. године — — — — —	119
A Contribution to the Study of Colonization of the Population from Bohemia and Moravia on the Territory of the Varaždin Generalate and Slavonia in the period 1824—1830 — — — — —	119
<i>Лазар Ракић</i> , Јаша Томић о еманципацији жена — — — — —	137
Jaša Tomić on the Emancipation of Women — — — — —	137
<i>Борбе Милановић</i> , Комунист (илегални комунистички лист за Војводину из 1930. г.) — — — — —	149
The Komunist (Illegal Communist Paper for Voivodina in 1930) — — — — —	149

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ
REVIEWS AND NOTES

<i>Васо Војводић</i> , Славјанско возрођење (Изд. „Институт славјановеденија“ Академије наука СССР, Москва 1966, 250) — — — — —	169
Славјанско возрођење (The Slavonic Revival, ed. Institute of Slavonic Studies, Academy of Sciences of USSR, Moscow, 1966, 250) — — — — —	169

Др Славко Гавриловић

ДАЉСКО ВЛАСТЕЛИНСТВО КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ У XVIII СТОЛЕЋУ

Прешавши у аустријске земље у време велике сеобе, патријарх Арсеније III Црнојевић настојао је код бечког двора да што повољније реши питање свог и црквеног материјалног обезбеђења. Пошто је државна благајна стално била оскудна, цар Леополд је 1695. одлучио да уместо сталне плате у новцу, патријарх може убирати десетак од Срба које је превео у Монархију. Но, ускоро се показало да је на тако широком подручју, од Драве до Будима, тешко скупити тај десетак, па је цар изменио ранију одлуку и из коморске касе обећао патријарху 3.000 форинти годишње. У време Ракоцијевог устанка државна каса се толико испразнила да не само што није могла у току шест година исплаћивати горњу суму, него су двор и војска код патријарха начинили дуг од 20.000, а са шестогодишњим десетком — 38.675 форинти. На име тог дуга цар Јосиф I уступно је 15. VII 1706. патријарху Црнојевићу даљско властелинство, не прецизирајући да ли у вечито или у привремено власништво.¹

На тај начин је Српска митрополија касније патријаршија, постала власник даљског спахилука који се састојао од три насеља — Даља, Борова и Белог Брда. Међутим, власништво патријарха, односно митрополита, над тим поседом није било сигурно, јер све до 1868. спахилук није сматран за наследно, него само за „уписно“ добро. После смрти сваког патријарха, односно митрополита, све до избора и потврде новог поглавара Српске цркве, у време тзв. интеркалара, даљско властелинство је прелазило у руке Дворске коморе која је у тим, релативно честим периодима убирала приходе са њега. То право двора да увек поново потврђује власништво патријарха или митрополита на „даљско добро“ представљало је ефикасно средство притиска на њих, односно на цркву и српски народ у Монархији.

Колико је то власништво било несигурно, показало се у више прилика током XVIII столећа. Тако је двор 1726, незадовољан што је дошло до спајања Београдске и Карловачке митрополије, одлучио да се даљско властелинство одузме од митрополита Мојсија Петровића и преда Комори под којом је остало до 1729, кад је враћено митрополиту, али под условом да се од поседа даје Комори 1.300 форинти аренде, што није била лака обавеза. Стога није чудо да су представници цркве и народа на саборима 1730, 1731, и 1734. молили

¹ Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*. Ср. Карловиц 1902, 161—164.

да се даљски спахлућ прогласи за наследно добро, али узалуд, па је после митрополитове смрти, од 1737. до 1741, Комора поново преузела спахлућ и приходе од њега. Тако је било и после смрти осталих митрополита, односно патријараха.² Године 1769. царица Марија Терезија понудила је за даљско властелинство 38.000 форинти, које је требало ставити у банку, а од интереса издржавати народне школе, али је српски народно-црквени сабор пружио отпор, па је посед остављен у рукама митрополита. Деклараторијом од 1779. спахлућ је и даље остао у поседовању митрополита, иако је предвиђена могућност да се оване врати новац или даде друго адекватно добро. Но, како до те могућности није дошло ни у току једног столећа, даљско властелинство је, најзад, 1868, коначно проглашено за патријаршијско-народно-црквено добро.³

I

У време турске власти на подручју каснијег даљског властелинства постојала су села: Даљ, Борово, Трновац (Бело Брдо), Церић, Мариновци, Кечин и Ловас. Из каснијих пописа, 1697. и 1706, сазнајемо да је Даљ у турско доба био велико и важно насеље, да је имао 200 турских, 25 српских и 6 хрватских кућа. У Борову је било 100 српских кућа, у Трновцу 30, Мариновцима 12, Кечину 30 и Ловасу 15 српских кућа. Дажбине које су та села давала турским спахијама биле су неједначене: у Даљу и Борову цару се плаћао харач по 4 форинте, а у Трновцу (Белом Брду) од 2—7 форинти. Сва села су давала десетину од житарица и вина, а затим новчани еквивалент за десетину од ситне стоке. Радна рента није била велика: по три дана годишње од сваке куће. Борово је давало још и кола и дрва и дарове о већим празницима.⁴ Поред десетка од пчела, давало се и понешто бутера, возило сено и дрво, већ према потребама спахије и његове невелике економије.⁵

Кад су Турци поражени под Бечом 1683, становништво Даља и околине се разбежало бојећи се да огорчени Турци на њему не искале свој бес. Сељаци из Кечина и Ловаса нису се више ни вратили, па су та насеља претворена у пустаре. Мариновчани су се, касније, вратили, али не у своје старо село, него у Даљ, те су и Мариновци постали пустара. Становници Белог Брда (Трновца) побегли су у Босну, а вратили се после поновног турског продора у Београд, али се више година нису усудили да живе у селу, него у шуми Копачки Рит, с друге стране Драве. Сељаци из Борова су дванаест ратних година живели у мочвари Живи, иако су обрађивали земљу у хатару свог села, у које су прешли тек око 1698. године.⁶ Слично је било и са хришћанским становништвом Даља, које је још 1697 становало на мађарској страни

² Исто, 165—166.

³ Исто, 167—168.

⁴ Исто, 172—188.

⁵ Tade Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije II*. Zagreb 1891, 48—53.

⁶ Руварац, и. д., 172—188.

Драве у привременим колибама и тек око Карловачког мира се вратило у своје село.⁷

Први засад познати попис извршен је 1697. Он говори само о становницима Даља, Борова и Церића, иако се ни они тада још нису вратили у своја села. Имена 50-так породичних старешина у Даљу показују да се радило о дошљацима из Босне, Херцеговине, Србије и Бачке. То становништво је користило хатар од 800 јутара оранице у Даљу, доста ливада и винограда од којих је само мањи део био обрађен. Није оскудевало ни у шуми ни у пашу, али се око ораница спорило са сељацима из оближњег Алмаша: Даљци су тврдили да је земља њихова, јер на њу носе терете и обавезе, иако не станују у Даљу, а Алмашани су сматрали да је та земља пушта, па је свакоме слободно да је обрађује. За риболов им је служила бара Јама око које су се спорили с Вуковарцима, који су у сваби убили једног Даљца.⁸

Док је Алмаш већ припао језуитима у Осијеку, Даљ и његова околнина били су још под управом Дворске коморе. У то време, 1697, Даљци су Коморској управи у Осијеку давали десетину од жита и јечма, у зрну или у новцу, много работе (*labores etiam intensissimos*), а на име пореза (порције) — 300 форинти у новцу или у природи. Царску војску на Драви снабдевали су месом и вином, а дали су још и 500 форинти у готовом, што им је било претешко.⁹

Пред пописивачима 1697. сељаци из Борова изјавили су да не знају колико имају земље и сесија; обрађивали су само половину хатара, а другу су остављали за пашу, и то наизменично. Ливада су имали премало, а у шуми су сасвим оскудевали. Зато су стоку напасали на другој страни Дунава, а рибу ловили у Живи. Са суседима у Бачкој били су у сукобу због једне баре за коју су тврдили да је и под Турцима била њихова. Од дажбина које су били дужни Дворској комори поменули су десетину у природи од житарица и стоке, а затим порез који је 1696. износио 30, а 1697. већ 60 форинти.¹⁰

При овом попису Мариновци, Кечин, Трновац (Бело Брдо) забележени су као пустаре, а Церић као село од 6 кућа, са доста ораница и мало ливада, те шумом која је у рату посечена.¹¹

Године 1706, кад је Даљ са околином прешао у посед патријарха Црнојевића, извршен је нови попис становништва и прихода, стварних и могућих, и у три варијанте, с обзиром на висину интересне стопе, начињена процена поседа.

Даљ је пописан заједно с пустаром Мариновци. У њему је било 113 српских и 7 католичких кућа, а имао је српску цркву и школу. Поред њих, у Даљу се привремено сместило још 50 српских породица из Мађарске (вероватно из Бачке), које се нису дале пописати, иако су држале 40 сесија земље, јер су намеравале да се врате у свој завичај. Пописивачи су констатовали да је даљски хатар доста добро уређен, да су њиве, баште, ливаде и виногради ограђени, да се у њему налази доста воћа и шума Липовац од 8 јутара. У Даљу је обрађивано

⁷ Smičiklas, n. d., 48.

⁸ Исто, 48—49.

⁹ Исто, 49—50.

¹⁰ Исто, 51—53.

¹¹ Исто, 56—60.

2.000 јутара оранице, док је око 1.000 јутара било запуштено и под шикаром. На пустари Мариновци било је 300 јутара обрађене и 150 јутара запуштене земље, 114 мотика винограда у обради и 200 мотика запарложених, те 50 јутара шуме за огрев, слабог квалитета. У читавом хатару било је свега 268 коса ливаде. Риболов је био прилично развијен на Дунаву, Богарској бари и бари Јами с друге стране Дунава. Село није имало ни воденицу, ни крчму, ни месницу, па су сељаци слободно точили пиће. Комисија је сматрала да би се оне могле подићи и доносити знатне приходе. У спахијске приходе није унета десе-тина, коју је убирала држава (комора), као ни такса од 16 „дућана занатлишка“, будући да њихови власници већ плаћају порез и царину („порцију и хармицију“).

Чист годишњи приход у виду интереса од капиталне суме обра-чунат је на следећи начин:

Од 50 сесија по 3 фор.	— 150 фор.
Кулук од 50 сесија по 8 фор.	— 400 фор.
Приход од шуме	— 6 фор.
Приход од будуће меснице	— 50 фор.
Приход од будуће крчме	— 100 фор.
Приход од риболова	— 150 фор.
Цесиз од 40 сесија пустаре по 1,5 фор.	— 60 фор.
Кулук од 40 сесија по 4 фор.	— 160 фор.
	1.076 фор. ¹²

Бело Брдо (Трновац), сада већ формирано насеље, пописано је с пустарама Мочари и Кијестинци, чији су становници прешли у то село. Оно је имало 63 куће и школу. Сви становници су били Срби. Било је без шуме и ливада, а оранице је имало 450 јутара од чега 200 необрађених. У оквиру двеју пустара било је 580 јутара оранице, 80 коса ливаде и 100 јутара шуме. На 10,5 мотика обрађених било је 20 мотика запарложених винограда. Попут Даља, ово село је било без воденица, крчме и меснице. Риболов је редовно обављан на Драви и Дунаву, а у бари Халасици само у случају изливања Драве. Укупан приход од 26 сесија, предвиђене крчме и меснице, риболова (100 фор.) и шуме (12 фор.) процењен је на 478 форинти годишње.¹³

Борово је преживљавало кризу јер је од 24 куће остало само 13; остали становници су се „које куд просули“, тако да је иза њих остало 30 пустих сесија. Постојећих 13 кућа држало је 9 сесија земље, иако је у хатару било 1.000 јутара обрадиве и 400 неокрчене оранице, 30 коса ливаде, 6 мотика обрађених и 30 запарложених винограда. Село је имало малу шуму и риболов на барама Живи и Здули. Приход од 9 насељених и 30 пустих сесија, риболова (150), предвиђене крчме и меснице, те од двеју воденица („катанске и хајдучке“) процењен је на 498 форинти.¹⁴

¹² Руварац, и. д., 172—178. Под пустаром се подразумевало земљиште које су држале избеглице из Бачке; приход од њега је процењен ниже него од сесоналне земље.

¹³ Исто, 178—181.

¹⁴ Исто, 181—186.

Доста употребљивог земљишта било је у пустарама Кечини и Ловас (око 1.200 јутара оранице, доста паше и нешто ливаде). У Ловасу 360 јутара оранице не види се ко је користио; у Кечини 800 јутара оранице обрађивали су сељаци из Даља и хајдуци из Борова. Могући приход са првог земљишта процењен је на 165, а са другог на 66 форинти годишње.¹⁵

Укупни приходи од поменутих села и пустара, предвиђени на 2.283 форинти годишње, представљали су 6% интереса од капиталне суме у износу од 38.050 форинти, колико је износио државни дуг патри-јарху.¹⁶

Из приложеног пописа трију села из 1706. могу се извући извесни закључци о становништву и његовој имовини. У Даљу је у 120 кућа, поред домаћина, било још 47 ожењене браће и 15 ожењених синова, у Белом Брду у 63 куће — 10 ожењене браће и 3 ожењена сина, а у Борову у 13 кућа — 7 ожењене браће и 2 ожењена сина,¹⁷ што ће рећи да се у Борову свака кућа састојала од две породице, у Даљу свака друга, а у Белом Брду свака пета кућа. Из тог би следиле закључак да је преовладавала мања и средња кућна задруга, а ребе биле породице у којима се поред кућедомаћина налазило више ожењене браће.

У време пописа те породице су имале под усевима, ливадама и виноградима:

	Жита-ражи, јутара	Кукурџа, зоби, јечма, проса, јутара	Ливада, коса	Виноград, мотика
Даљ	233	90,5	268	114,5
Бело Брдо	93,5	78,5	24,5	10,5
Борово	38	16	30	16

Под претпоставком да су бар приближно тачни, ови подаци показују како је обрађиван мали део пространих хатара и пустара. Радило се о екстензивном, двопољном систему, у коме се обрађивало само најквалитетније или насељима најближе земљиште. Број сесија, тј. баштинских поседа према којима су се одмеравале обавезе и државни терети, није био велики (Даљ 50, Бело Брдо 26, Борово 9). Обрадиво, првенствено сесонално земљиште заузимао је према броју радних руку и вучне стоке појединих породица. Начин на који је то остваривано није нам познат, па је тешко одговорити да ли је вршено по сопственој жељи појединаца или по вољи општине и спахије (коморе).

Број стоке био је следећи:

	Коња	Волова	Крава	Јунади	Телади	Оваца-коза	Свиња
Даљ	122	136	121	23	105	261	80
Бело Брдо	40	47	50	9	51	55	10
Борово	17	20	23	2	23	—	16
	179	203	194	34	179	316	106

¹⁵ Исто, 186—188.

¹⁶ Исто, 189.

¹⁷ Архив САНУ, Карловци, ПМА „А“ (краће АСАНУК „А“), 153/1706.

Уземо ли број волова и коња као један од одлучнијих фактора за обраду земље, морамо закључити да их је у просеку на сваку породицу долазило једва по 2, а то је било заиста мало ако се има у виду тадашњи начин орања са 2 до 6 волова. Наравно, ни обрада земље, бар код већине породица, није могла бити задовољавајућа, па ни приноси нису могли бити обилати. Зато ни јага за земљом није била велика, те се тим може и објаснити да је, и поред обиља земље, у Даљу било 35 породица са 1/8 сесије, 60 са 1/4 и 17 са 2/4 сесије, док је са поседом од једне и изнад једне сесије било само 19 породица. Па и од тог земљишта, због двопољног система, обрађивана је само четвртина, тако да је кућа са целом сесијом засејавала 4—6 јутара жита и ражи, те 2—3 јутра кукуруза и других житарица.

II

Као посед српског православног митрополита, односно патријарха, даљски спахијук је био привлачан за Србе сељаке под коморском и спахијском влашћу. Тај спахијук као да је постао прибежиштем угњетених сељака из његове околине, Бачке и удаљенијих области. О том најречитије сведоче статистички подаци о порасту становништва, а такође и његова још неустаљена и по местима рођења уобличена презимена, као што су Вуковарац, Верац, Сарвашанац, Чепинац, Бобоћанин, Трпињац, Бршадинац, Товарићанин, Сремац, Бачванин, Будимац, Прекодравац, Белоцркванин, Шијак, Бипровац итд.¹⁸

Прилив становништва на даљско властелинство није престао током целог XVIII столећа, али никад није био тако велики као у периоду од 1706. до 1721. Према расположивим подацима, у првој половини тог столећа на властелинству је било:

Год.	Домова
1706.	196
1721.	320
1746.	357

Свака трећа кућа у периоду 1721—1746. састојала се бар од две породице, о чему сведочи податак да је 1721. на 320 кућа било 114 ожењене браће, одраслих и инквиллина, а 1746. на 357 кућа 131 ожењених чланова у породицама.¹⁹ У времену најживљег насељавања, пре 1721, раније напуштено село Церих поново је оживело, па ће као засебно насеље егзистирати све до 30-тих година XVIII столећа, кад ће се заувек укључити у село Борово.²⁰

¹⁸ Исто, Акта Даљског властелинства (краће: Даљ. власт.), 3/1725. и други пописи.

¹⁹ Државни архив СРХ у Загребу (ДАЗ), Акта commissionalia, фасц. II, 17/1721; Вировитичка жупанија (Вир. жуп.), 9/1746.

²⁰ АСАНУК, Даљ. власт. Пописи до 1737.

Сразмерно порасту становништва, повећао се и број стоке:

Год.	Коњи	Волови	Краве-јунак	Опце-козе	Свиње
1706.	179	203	228	316	106
1721.	306	311	702(?)	456	161
1746.	410	382	668	196	680

Но, размотримо ли број коња и волова, као стоке за вучу, која је увек тачније пописивана него ситна стока, видећемо да је 1706. и 1721. на једну породицу долазило у просеку по 2 гла вучне стоке, а 1746. нешто више — 2,3 комада, што упућује на закључак да се, узев у просеку, и поред повећаног броја те стоке на спахијук, сточна радна снага поједине породице није битно повећала. То, истина, не мора значити да се производна снага породице није повећала, јер она није зависила само од броја стоке за вучу, него и од броја чланова породице и њиховог радног искуства и навика. Природно је претпоставити да се већи број вучне стоке налазио у власништву раније насељених породица, па је и њихова радна и производна способност била већа него код новонасељених које су из тих разлога захватале, односно добијале мање земље, а имале и мање обавезе према спахији и држави.

Због недовољних и непоузданих података нисмо у могућности да поближе размотримо земљишне односе на даљском спахијук до средине XVIII столећа. Према попису из 1721, сељаци су користили 1966 јутара оранице, 105 коса ливаде и 301,5 мотика винограда,²¹ што би се, изгледа, могло сматрати сесионалним земљиштем, а што, опет, никако не мора да значи да није коришћено више земљишта изван сесија, као што су крчевине и уопште у сесије несврстано земљиште. Попис из 1746. региструје само опорезовано земљиште, и то: 2108 јутара оранице, 588 коса ливаде, 262 мотике винограда и 39 7/8 јутара шљивика,²² а то, опет, допушта могућност постојања чак и већих површина неопорезоване земље, углавном изванселишне, крчевинске и виноградске, која је подлегала спахијским, али не и државним теретима. Другачије се, иначе, не би могло објаснити ни пораст становништва ни увећање броја сесија у другој половини XVIII столећа.

Што се, пак, тиче сесионалне земље током прве половине тог столећа, запажамо знатно колебање. Године 1706. у поседу сеоских општина било је 85 сесија, 1722. број сесија се повећао на 111 2/24, а тзв. ректификацијом 1726. сведен је на 95 18/24, да би се ускоро заокружило на 96 сесија.²³ Тих 96 сесија од 1726. до терезијанске урбаријалне регулације 1756—62. било је овако распоређено:

Даљ	— 44 1/2
Борово	— 14 1/2
Церих	— 13 —
Бело Брдо	— 23 1/2

Без обзира на то што сесије нису обухватале сво земљиште које су сељаци на овај или онај начин користили, њихов број је неопходно

²¹ ДАЗ, Commissionalia 17/1721.

²² Исто, Вир. жуп. 9/1746.

²³ АСАНУК, Даљ. власт. 1/1754, прилог.

знати, првенствено зато што су оне у првој половини XVIII столећа служиле као основа за одређивање обавеза према држави и новчане ренте према спахији.

Године 1729. те обавезе су биле:²⁴

	Контрибуција по 13 фор.	Војнички квартир 6 фор.	Тврђавска работа 2,50 фор.	Терестрал 11 фор.	Свега на сесију 32,50 фор.
Даљ	578,50	267	111,25	489,50	1446,25
Борово	191,75	88,50	36,87 $\frac{1}{2}$	162,25	479,37 $\frac{1}{2}$
Церић	169	78	32,50	143	422,50
Бело Брдо	308,75	142,50	59,37 $\frac{1}{2}$	261,25	771,87 $\frac{1}{2}$
	1248	576	240	1056	3120

Оптерећење од 32,50 форинти на сесију, поред десетине од житарица, стоке (овце, козе, свиње) и пчела, уз друге недаће, било је заиста тешко подношљиво, па је изазвало многе тужбе и немире по Славонији и Срему.²⁵ Тако су 1729. и подложници даљског властелинства поднели своје „тужителне тегобе“ које се скоро искључиво односе на тзв. „јавне терете“ — обавезе према војсци и комори. Белобратци су се жалили што бесплатно вуку лабе од ушћа Драве до Осијека. Они су вучу лаба преузимали од Будимаца који су их теглили Дунавом до Драве и за то били плаћени. Раније су и Белобратци добијали по 1 форинту на сваког теглача. По свим селима овог властелинства уконачује се превизице коњаника („рајтара“), а кулук од сељака тражи не само спахилук него и тврђава у Осијеку. Нарочито тешко падала им је обавеза да ту тврђаву снабдевају дрвом које су скупо куповали по шумама на страни, а за сечу и довоз трошили по два-три дана да би добили од војске свега пола форинте по хвату. Стоку им убија чест и велики подвоз који врше и преко својих граница, чак тамо до Шида, Товарника и Сотиња, иако би већ у Вуковару требало да их смењују. У повратку, на празна кола принуђени су да плаћају 40 новаца мостарине на вуковарском мосту. Најзад, тужили су се и на спахилук који неравномерно распоређује кулучаре на рад у митрополитовом двору у Даљу и Осијеку.²⁶

Да ли је гоња тужба довела до каквих олакшица, није нам могуће утврдити.

Са новим тужбама срећемо се 1743, кад је комисија за никорпорацију Славоније, на челу са генералом Енгелсхофеном, дошла у Шиклош и саслушала жалбе о тегобама народа, изнуреног ратом и кугом. Општине даљског спахилука на прво место стављају контрибуцију која је постала још тежа, јер иако је куга покосила многа домаћинства, коморска управа ипак врши њено разрезивање као и раније. Велики терет им је постала војска, која је од 1738. стационарирана на

²⁴ Исто, 3/III из 1729.

²⁵ Поближе: Др Славко Гавриловић, *Обнова славонских жупанија и њихово разграничавање са Војном границом 1745—1749*. Зборник Матице српске за друштвене науке 25, 1962, 52.

²⁶ АСАНУК „Б“, 15/1729.

спахилуку, јер је морају снабдевати храном и сеном, а морале су за снабдевање војске у Срему дати још 576 форинти. Дрво за војску и за печење цигле за тврђаву куповале су за 1 форинту и 15 крајцара чак у шумама око Пожеге и довозиле у Осијек, упропашћујући стоку за вучу. Пошто се Даљ налазио на раскрсници путева, на њега је падао велики терет бесплатног подвоза на сувом и на води. У току рата сељаци су морали на хиљаде фашина, палисада и велике количине сламе да возе војсци у Осијек и Београд, а сад преко целе године свакодневно дају 15 кола за подвоз генералату у Осијеку. Да би се војска снабдела сеном, сељаци су морали да иду на косидабу чак у Срем. Посебан терет за општину представљало је врбовање и снабдевање људи које је барон Фрањо Тренк узимао за своје пандуре. До 1743. општине су дале 19 младића и 1.330 форинти, а до 1745. већ 67 момака и 2.562 форинте, што је за осиромашено становништво био велики терет. Најзад, да невоља буде већа, сељаци су морали да плаћају царину (хармицу) за жито које су трампећи за своје вино доносили из Бачке, као што су морали да је плаћају и на стоку коју су ради паше претеривали на другу обалу Дунава.

Поред тих тужби, било је и оних које су се односиле на спахилук, јер је овај на општине пребацио плаћање својих пандура, јер тражи работу за кошење сена и обраду винограда, примораво их да му младе десетинско жито и да га возе у Осијек у коморске магацине, иако десетину треба да дају у класу а не у зрну. Даљци и Боровци су се жалили што им инспектор спахилука узима по дукат од дунавских воденица, иако први плаћају спахилуку, а други Бачкој жупанији по 12 форинти од сваке воденице. Исти представник спахилука, Михо Теофиловић одузео је Борову бару за риболов, па је користи, иако су је сељаци дотада уживали.²⁷

Крајем децембра 1743. Енгелсхофенова комисија је одговорила да ће жупаније, које ће ускоро бити створене, водити бригу да се поданици не преоптерете контрибуцијом која ће се разрезивати према квалитету земљишта и другим околностима. Оне ће испитати колике су биле обавезе у погледу снабдевања војске и тврђаве дрвом у периоду 1736—43, па ће им се из војне касе накнадити све што им је узето преко прописаних норми. Жупаније ће регулисати обавезу давања дрва војсци, а превоз ће се наплаћивати као што је раније практиковано. Но, накнаду за палисаде, сламу и кошење сена у Срему не могу добити, јер су због тога од 1739. до 1741. плаћали мању контрибуцију. Очењујући жалбе против подвоза, комисија је признала да су сва три села била преоптерећена, али узрок томе треба тражити у постојању пуштахија које харају по Славонији. Жупаније ће се и у том погледу старати за сразмерно оптерећавање и наплату било да се ради о друмском или о воденом превозу. Двоструку хармицу комисија није сматрала као недопустива, јер треба да је плате и кад продају вино и кад купују жито, али је, ипак, оставила сељацима на вољу да то питање, као и таксирање стоке, изнесу пред Жупанију. Иначе, због разбојника, сељаци су дужни да држе страже код скеле и царинарнице.

²⁷ Матица српска, Рукописно одељење, М. 11535; АСАНУК, Даљ. власт. 158/1747.

Што се тиче тужби против спахилука, комисија је желела да се поштује Карлов урбар из 1737, па је наредила да спахија плаћа половину пандурине, а десетину да узима у класу а не у зрну. Све док тај урбар буде на снази, спахијски подложници „никакове посленике без плаће давати не имају”, али зато уз плату од 12 крајцара, у случају ручне работе или 24 крајцаре ако раде са колима и 3 коња, односно 45 крајцара ако раде с колима и 6 волова, морају обављати спахији жетву, косидбу, сечу дрва и кућне послове. Ако превоз спахијских производа потраје више дана, неће се плаћати као урбарилана надица, него према погодби између подложника и спахије. Такса од дунавских воденица, као спахијског регалног права, треба да се утврђује договорно између власника и спахилука, а такође и питање риболова у спахијским барама.²⁸

На основу одсуства даљих тужби против спахилука, а и разматрањем спахијских прихода и расхода око средине XVIII столећа, могло би се закључити да је спахилук поступио по наређењу Енгелсхофене комисије и да је поштовао урбар из 1737, повољан за сељаке. Престао је да узима бесплатну работу за свој виноград и друге послове, а половину пандурине је преузео на себе. Споразумно решење наведено је и у погледу риболова у барама, па је стање постало боље него на другим спахилуцима, о чему сведочи бежање са њих на даљско властелинство,²⁹ а такође и чињеница да 1755. једино сељаци с тог властелинства нису поднели тужбе због угњетавања.

Међутим, невоље с подвозом и контрибуцијом нису престале ни после 1745, кад је створена вировитичка жупанија у чији је састав улазило и даљско властелинство. Већ следеће године сељаци и управник спахилука, Миха Теофиловић тужили су малог судију Ивана Дујмовића због самовоље и насиља, пљачке и прекомерног подвоза.³⁰ Из тужбе од 1747. види се да су у току две године сва три села у подвозу за војску и жупанију учествовала са 195 коњских и 13 воловских запрега, а да је на подвозу водом било ангажовано 273 човека.³¹

Што се тиче пореза — контрибуције и жупанијског намета, он је од 1745. разрезиван према главама одраслог становништва, непокретној имовини, стоци и пчелама, па је 1746. износио 2.249 форинти 61 5/8 динара, и то:

	Контрибуција фор.	Жуп. намет ³² фор.
Даљ	1063,32 §	265,83
Борово	447,94 §	111,98
Бело Брдо	288,42 §	72,11
	1799,65 §	449,92

²⁸ Мат. срп. М. 11542.

²⁹ У пролеће 1745. из Вере са вуковарског спахилука на даљско властелинство пребегло је 27 лица, позивајући се на српске привилегије које им, наводно, дозвољавају да по вољи мењају спахију. Закупац вуковарског властелинства Розентал затражио је од патријарха Арсенија IV да му се врате ти сељаци, јер иначе може доћи до велике конфузије, до смањења радне снаге и запустелања сесија на штету државне касе (АСАНУК, Даљ. власт. 106 а/1745).

³⁰ АСАНУК, Даљ. власт. 49/1746.

³¹ Исто, 157/1747.

³² ДАЗ, Вир. жуп. 9/1746.

Нови систем опорезовања и регулисање обавеза према војсци и тврђавама био је нешто повољнији за сељаштво које је, како би плаћало мање пореза, испред маабројних пописивача скривало број глава и покретну имовину, нарочито ситну стоку и пчеле, а с прећутним одобрењем спахилука и обрадиво земљиште. Но, то олакшање се на даљском властелинству није одмах осетило, о чему сведочи и тужба митрополита Павла Ненадовића против Жупаније, упућена коморском управнику Пасардију 1752. Митрополит тврди да Жупанија његове положнике преоптерећује контрибуцијом, работом и подвозом (mit beständigen Arbeit strapazieren), те да шаље војску да скупа порез који они плаћају далеко уредније него сељаци на другим спахилуцима. Очито је да је Жупанија против његовог спахилука, а срески судија јавно говори против његове личности и залурао изјављује да „г. надбискуп може и 50 катана издржавати на екзекуцији и слично”. Кад се тако говори о њему, није чудо што се многе неправде и недела чине његовим подложницима. Пошто зна да Жупанија нема од двора овлаштења за такво поступање према њему, спахилуку и сељацима, он ће, ако то и даље потраје, затражити заштиту од врховне власти и прибавити мир спахилуку.³³

Изгледа да је та претња деловала јер се касније не срећемо са сличним тужбама.

Кад је ускоро, почетком 1755, дошло до сељачких буна у Подравини и Славонији, подложници даљског властелинства су остали у миру. Тог пролећа митрополит Ненадовић се нашао у Даљу и уверио да се са њим добро поступа. На његово питање да ли штогод трпе од спахилука или његовог управника, сељаци су одговорили, а затим и писмено потврдили да немају никаквих тегоба од стране спахилука. Пошто је Кеглевић—Сербелонијева комисија, која је истраживала узроке буне и примала сељачке тужбе, позвала и управника даљског спахилука на реферисање у Вировитицу, митрополит Ненадовић му је дао упутство да приложи поменуто изјаву сељака, а сам да увери комисију у следеће:

Ни сада ни раније спахилук није са сељацима имао нити посебног урбара нити „писмене погодбе”;

Терестрал (земљарина) од сесија стално се узима у истој количини, нити се смањује нити повећава;

Сељаци без сметњи држе у закупу крчме и меснице, а аренда се не повећава;

Спахилук није узимао малу десетину после њеног укидања 1737, као што су чинила друга властелинства;

Своје пандуре спахилук сам плаћа, па су сељаци слободни од те дажбине;

Таксу на казане не узима;

У погледу воденица нема ексцеса, јер постоје само дунавске воденице а не и поточаре;

Пошто спахилук „никакових виртшофта својих не држи, тако подаником ни от земаљах ни от работниках узимати потребе имао није”;

³³ АСАНУК „А”, 286/1752.

У време његовог митрополитства никакве нове обавезе нису уведене, а у случају потребе спахилук помаже селацима житом и храном;

Због те помоћи селаци су последњих година вршили работу, али не као дужност према спахилуку, него из поштовања према њему као свом митрополиту, што чине и остали Срби, о чему су се и писмено изјаснили;

Поступање према селацима било је благо, па досад није било повода за тужбе.

Од управника митрополит је истовремено затражио да му сваку евентуалну тужбу против спахилука, „чему не надјејем се“, одмах пошаље у Карловце.

Митрополит је наредио провизору Трифуну Јовановићу-Видаку да га извештава о раду поменуте краљевске комисије у Вировитици, о њеним намерама у погледу урбара, као и о тужбама против других спахилука. О тим тужбама „јелико опасњеје может“ сазнати, како би му усмено реферисао кад дође у Карловце. У свему треба да поступа паметно да не изазове никакве сумње, нарочито у погледу спахилука, па зато нека ништа не говори док не буде упитан. Нека поступа тако „да в чем уловљен не будет“, него да задобије милост комисије.³⁴

Митрополитова очекивања у погледу држања селака су се остварила у потпуности: није било никаквих тужби нити непријатности с краљевском комисијом која је ускоро поднела нацрт привременог урбара за Славонију, који је даљски спахилук као стални урбар из 1756. стриктно проводио у живот.

Подаци о сеоским општинама у првој половини XVIII столећа врло су оскудни. Из једног акта сазнајемо да је 1711. у Даљу кнез био Јован Герчић, а кметови Радојица Сарвашић и Борислав Лавашанин, у Белом Брду кнез Стојић Стојишић са кметовима Буком Мачванином и Бурђем Клаићем, а у Борову кнез Петар Радаковић са кметовима Радојицом Бачванином и Цвијом Илачовићем.³⁵ Није нам јасно да ли су општине имале само по два кмета или више, као што је бивало касније. Један запис од јула 1729. говори о том како „кметови изабраше кнеза Насту и метнуше да буде кнез у даљској вароши и погодише га да му плате од вароши 50 ф. и виноград да му огрну и загрну и опраше и овежу, а кнез да ореже за своје новце“. Истом приликом кметови су изабрали и ешкуче.³⁶ Кнез и ешкучи били су ослобођени од давања десетине, али су зато били обавезни да се брину о њеном прикупљању од осталих подложника, затим о њеном млађењу и вејању, као и њеној предаји спахилуку, односно одвожењу у коморске магацине у Осијеку.³⁷ Поред њих, од десетине су били ослобођени и црквени

³⁴ Исто, Даљ. власт. 1/1755.

³⁵ Исто, „А“ 129/1711.

³⁶ Исто, Даљ. власт. 1/1729, прилог.

³⁷ Исто, 3/1742.

одборници, тзв. „црквени синови“, бар у време кад спахилук није био под интеркаларом, као што сведочи и случај из 1729. године.³⁸

Дужност кнеза, ешкуча и кметова било је одржавање реда и мира у општини, прикупљање пореза и убирање општинских прихода. Познати су нам само буџети даљске општине из 1728/29. и 1744. Од јула 1728. до јула 1729. општински приходи су износили 2.134 фор. 64 динара, а расходи 2.103 фор. 73 динара.³⁹ Године 1744. приходи су износили 2.249 фор. 13 4/6 динара; расходи су били за 203 фор. 10,5 динара већи од прихода.⁴⁰ Главну ставку прихода и расхода представљала је контрибуција (око 1.700 фор.) која је само пролазила кроз општинске рачуне: кнез ју је прикупљао и предавао управнику спахилука, а он војној каси у Осијеку. Од 1745. контрибуцију је примала Жупанија и предавала држави. Остале ставке општинског буџета биле су мале: 1729. скела је донела 119,5 форинти, месница 46, крчма („механа“) 154, мотичина од страних винограда 60, квартирина 258 и „од месечара покупљена месечарина“ 58 форинти. Године 1744. назначен је приход од крчме и меснице од 456,5 форинти, мотичарине 30, а од пашарине пачетинских селака 7 фор. 60 динара. Општински расходи, осим контрибуције, ишли су на издржавање војске у селу, на плату сеоског кнеза (50 фор.), кметова и писара, на разне потребе општине („варошки трошак“ — 300 фор.), палатурину и ванредне издатке. У случају потребе, општине су новац посуђивале од цркве и спахилука, о чему сведочи и случај даљске општине која 1732. за оправку неког моста („ћуприје“) узима од цркве 25, а од спахилука 100 форинти.⁴¹

Из овога периода потичу и први подаци о сукобима у општинама. Године 1742. „сиромаш“ у Белом Брду оптужила је бившег кнеза Јована Никшића због разних злоупотреба и тражила да положи рачун за 3/4 контрибуције, за 66 форинти на име „хајдучких новаца“, за 84 форинте готовине коју је примио од старог кнеза, те да исплати селацима „лабарски новац“ и накнади другу нанету им штету.⁴² У Даљу, пак, група селака напала је бившег кнеза Остоју Милосављевића, кмета и писара и запретила да ће их побациати у Дунав јер су, наводно, затојали 1.000 форинти од општинског новца. Бивши кнез је понудио помирење, али су његови противници одбили, бојкотовали га и продужили са претњама, па су се општинари обратили властима ради своје заштите и извођења противника пред суд.⁴³ После извршене истраге, коморски управник Пасарди је обавестио патријарха Арсенија IV да су оптужбе против кнеза Милосављевића нетачне, да су општински рачуни вођени уредно и да му се може дати разрешница. Што се тиче изазивача немира (turbatores), њих је, примера ради, потребно што строже казнити.⁴⁴

³⁸ Исто, 4/1729.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Исто, 2/II из 1744.

⁴¹ Исто, 1—2/1732.

⁴² Исто, „Б“ 91/1745.

⁴³ Исто, 119/1745.

III

У првој половини XVIII столећа даљско властелинство није имало развијену сопствену економију, па су властелински приходи потицали искључиво од сељачких газдинстава, тј. из терестрала (земљарине), затим откупа работе и десетине, од закупљивања регалних права и бара за риболов и од таксе на воденице и трговце („Грке“).

Спахијски посед у ужем смислу, тзв. алодиј, састојао се од шљивика и винограда. Године 1729. било је пет „дворских“ шљивика у Даљу и један на пустари Мариновци.⁴⁵ Подаци о „дворском винограду“ потичу из знатно каснијег времена и показују да је „дворски виноград“ 1743. донео 15 акова вина, а 1746. већ 45 акова. Године 1747. помињу се два спахијска винограда из којих је добијено 67,5 акова вина, а 1748. године — 68 1/4 акова.⁴⁶ Величина спахијских винограда у том периоду није нам поближе позната, али се зна да је 1743. обрезивање винограда вршило 14, а копало 4 надничара.⁴⁷ Чувар винограда 1747. примао је 2 форинте плате.⁴⁸ Поред тога, спахилук је имао и башту за потребе своје кухиње. Издаци на кухињу упућују на закључак да спахилук није имао сопствену стоку, јер је куповао месо, масло и друге врсте хране за своје службенике.⁴⁹

Приходи од спахилука ишли су митрополиту, односно патријарху,⁵⁰ затим на плате управника, чиновника и службеника, на набавку инвентара и намештаја, оправке зграда у Даљу и резиденцију у Осијеку.

На основу очуваних рачуна из појединих година, могуће је утврдити колике су биле плате чиновника и службеника на спахилуку. Управник спахилука (провизор) примао је 300 форинти годишње.⁵¹ Од 1720-тих до 1750-тих година на том положају смењивали су се Миха Теодоровић, Јосиф Јовановић и Трифун Јовановић-Видак.⁵² Изгледа да су управници спахилука настојали да своје приходе повећају малверзацијама и поткрадањем. Тако је утврђено да је провизор Ј. Јовановић од 1732. до 1743. од Даља убрао 1.487 форинти више него што је требало на име пореза и земљарине.⁵³ Проверавајући његове рачуне за

⁴⁵ Исто, Даљ. власт. 1/1729.

⁴⁶ Исто, 18/1743; 9/1746; 54/1747; 14/1748.

⁴⁷ Исто, 1/1746.

⁴⁸ Исто, 10/1747.

⁴⁹ Исто, 1/1746.

⁵⁰ Год. 1729. митрополиту је дато 605 фор. за пут у Беч, а његовим слугама 45,5 форинти; год. 1730. примио је 1.597 фор. 10 дин.; 1735. год. — 816 фор.; 1743. год. — 1.293 фор. 28 крајцара; 1745. год. — 1.993 фор., а 1746. свега 2.006 форинти (АСАНУК, Даљ. власт. 3/1729; 8/1731; 1/1735; 11/1744; 1/1746; 2/1747). Но, био је година кад у Карловце није ништа послато, осим понешто намирница (жито, зоб) за митрополијски двор. У време интеркалара чист приход, после подмирења трошкова на спахилуку, убирала је Дворска комора.

⁵¹ АСАНУК, Даљ. власт. 3/1729; 5/1737; 17/1743; 2/1747.

⁵² Исто, 2/1729; 4/1732; 1/1735; 2/1743, итд.

⁵³ Исто, 2/1743.

1742—44, патријарх Арсеније IV се чудио како је могуће да је од 198 акова комине испечено само 12 акова ракије, те како је вино продавано по 51 крајцару аков, кад се зна да је било „скупше“. Није веровао да на спахилуку живи само један „Грк“ који плаћа таксу, као што је исказано у рачунима управника спахилука. Констатовао је да је управник уместо 127 3/8 кила*, јечма, који је продат, у рачуне унео само 101,5 килу, те да је држао сувише пандура и трошио премного на кухињу. Патријарх је пристао да призна трошкове кухиње од 60 форинти у новцу, 30 кила жита и 50 акова вина, а ако је провизор „многo слуга држао, то дужан јест из своје кесе хранити (их)“.⁵⁴ Кад је енергични Павле Ненадовић 1750. преузео властелинство од Коморе, провизор Миха Теодоровић убрзо се нашао у затвору, у коме је месецима чамно и 1754. молио милост позивајући се на своје заслуге за спахилук.⁵⁵

Спахијски писар помиње се тек од 1737, кад му је плата износила 65 форинти и 5 акова вина⁵⁶, а 1745. плата му је повећана на 100 форинти.⁵⁷ Служавка је примала 15, кључар 18,5 а чувар баре Савуље 14,5 форинти.⁵⁸ Шумар је 1728. примао килу жита, килу кукуруза и „срдуму“ од 4 марјаша, а 1745—46. плата му је била 12 форинти.⁵⁹

Број пандура и њихове плате стално су мењани. Године 1729. плата катане Стојића, који је имао „да служи с коњем својим“, састојала се од 24 форинте у готовом, чизмама и храни за коња. Плата Раде хајдука била је 20, а Мирка хајдука 24 форинте годишње. Хајдучи су добијали још и онолико опанака колико подеру у току године и по две „местве“. Сва тројица од њих добијали су хране „како се може и напитак на оброк по пол оке вина“.⁶⁰ Године 1731. плата хајдука износила је по 19,22 форинте, 1735. по 25 форинти, 1737—45. њих четворица, односно седморица примала су по 48, а њихов харамбаша Станко по 60 форинти годишње, од чега су половину плаћале општине, а половину спахилук.⁶¹ Свега једанпут, 1734/35, забележена је плата учитеља (Петра Падунског) у износу од 180 форинти. Те године на изградњу нове школе у Даљу спахилук је утрошио 374,71 форинти. Није јасно да ли су учитељи били неки Јеленик и Роман Момиров, који су примили по 40 форинти плате.⁶²

* Killa oder Kübel ... jeder Kübel nun haltet hierlandes 3 Presspurger Metzen (ИА-АПВ, Илпр. двор. депут. фасц. 1347, бр. 206). Пожунски меров износио 56 литара.

⁵⁴ Исто, 5/1745; 1/1750.

⁵⁵ Исто, 2/1753; 1/1754. Пре него што се нашао у затвору, Теодоровић је од двора затражио пасош за сеобу у Русију, у Москву, али је митрополит успео да то спречи, тврдећи у писму царици од 7. VI 1752; да би његов одазак покренуо и друге поданике на емигрирање из Монархије (исто, „А“ 276/1752).

⁵⁶ Исто, Даљ. власт. 5/1737.

⁵⁷ Исто, 1/1745.

⁵⁸ Исто, 1/1735; 1/1745; 1/1746.

⁵⁹ Исто, 1/1729; 1/1745; 1/1746.

⁶⁰ Исто, 1/1729.

⁶¹ Исто, 6/1731; 1/1735; 5/1737; 12/1742; 20/1743; 2-VIII/1745.

⁶² Исто, 1/1735.

Укупни новчани приходи и расходи властелинства у разматраном периоду били су:

Год.	Приходи		Расходи ⁴⁹		
	фор.	дип.	фор.	дип.	
1728.	2872	55	2872	49	
1735.	4269	41	3054	33	(у приходе укључен и Нерадин)
1737.	1919	28	777	—	
1743.	2578	76	2849	40	
1745.	3005	21	3005	21	
1746.	2673	38	2789	9	
1747.	2487	37	1519	90	
1748.	2269	35	664	54	
1749.	2032	65	792	62	

Као што се види, приходи су варирали од године до године, а у последњих пет година били су у сталном опадању. Узроке опадања нисмо у могућности да објаснимо. Расходи су се кретали час на нивоу прихода, час знатно испод њих; дефицит је био ређа појава.

Међу приходима спахилука устаљен је био само терестрал од 11 форинти на сесију. Остали приходи су варирали већ према родности године, количини засејаних површина и другим променљивим чиниоцима. У терестрал су улазиле 3 форинте земљарине и 8 форинти на име откупа од работе. Од 1726, кад се број сесија устаљило на 96, терестрал је износио 1.056 форинти годишње, и то:

Даљ	489,50 фор.
Борово	305,25 фор.
Бело Брдо	261,25 фор. ⁵⁰

Удео терестрала у укупним новчаним приходима спахилука био је:

Год.	%
1737.	55,02
1743.	41,07
1745.	35,14
1746.	39,50
1747.	42,45
1748.	46,53
1749.	51,95

⁴⁹ Исто, 3/1729; 1/1735; 5/1737; 1/1743; 3/1745; 2/1749.

⁵⁰ Исто, 1/1729; 1/1748; 1/1754, итд.

Важан удео у приходима спахилука чинила је тзв. велика десетина која је убирана од жита, јечма и зоби у виду десетог дела урода.⁵¹ У току две деценије, 1728—48, десетина је износила (у килама):⁵²

Год.	1728.	1729.	1730.	1731.	1735.	1737.	1742.	1743.	1744.	1745.	1746.	1747.	1748.
Жито	311	815	336	443	974	250	232	352	114	421	320	488	181
Јечам	236	342	119	156	443	61	107	174	36	132	86	238	128
Зоб	44	28	23	6	148	36	73	81	21	32	38	55	43

Десетинска дажбина од кукуруза, сирка и проса обрачунавана је са 2 марјаша (34 крајцаре) од јутра. У разматраном периоду засејавано је тих култура (у јутрима):⁵³

Год.	1726.	1727.	1728.	1729.	1730.	1731.	1735.	1737.	1742.	1743.	1744.	1745.	1746.
Кукуруз	77	90	100	216	76,5	139	165	107	177,5	149	176,5	120	130
Сирак	—	9	—	21	6,5	10,5	3,5	—	—	—	—	—	10
Просо	24	6,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Као што се може разабрати, приноси белих житарица су јако осцилирали, што показују и подаци по којима је крст жита (21 сноп) давао од 2/8 до 6/8 киле, крст јечма од 3/8 до 6/8 киле, а крст зоби од 3/8 до 1 киле.⁵⁴ Приноси кукуруза, проса и сирка нису нам познати. У целини узев, могло би се констатовати да је производња свих житарица стагнирала. То се односи и на кукуруз, бар у погледу засејаних површина.

Део житарица је употребљаван за храну спахијских чиновника и службеника, део је, повремено, упућиван у Карловце за потребе митрополијског двора или за потребе народно-црквених сабора, а део је продаван трговцима, коморском магазину у Петроварадину и Осијеку, пекарима, пивару или сељацима у време веће оскудице. Из рачуна управе спахилука види се да је 1729. вуковарским трговцима Тодору Петровићу, Марку и Лази продато 480 кила жита и 240 кила јечма, а затим 600 кила жита и јечма истом Теодору и Јовану

⁵¹ Спахилук је убрирао десетину и од подложника из насеља изван његове територије, као што су Тривња, Вера, Бобота, Алмаш, Чепин, и Осијек-доњи град (АСАНУК, Даљ. власт. 1/1744; 1/1745), што упућује на закључак да је располагао са земљиштем које још није било у саставу алодија, али ни у склопу сесисионалног конститутива. Засада, нам, на жалост, није могуће утврдити о каквој категорији земаља се ради, али сматрам да нећемо много погрешити ако их назовемо општим именованом преосталих (реманентних) земљишта. Иначе нека од тих села настојала су да присвоје делове хатара даљског властелинства, као што се 1752. уверио лично митрополит у погледу Новог Вуковара, који је окупирао део земаља од Борова, и Тривње, која је заузела и засејала 100 јутара боровске земаље. Земљишних спорова било је и са Алмашем (Исто, 2/1752; „А“, 650/1784).

⁵² АСАНУК, Даљ. власт. 7/1728; 2/1729; 1/1730; 10/1731; 1/1735; 3/1742; 1/1744; 1/1745; 6/1746; 2/1748; „Б“ 5/1737; „Б“ 6/1743.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Жито: 1726. — 2/8; 1727. — 4/8; 1730. — 6/8; 1731. — 4/8; 1746. — 3/8; 1748. — 1/8—2/8 киле. Јечам: 1726. — 4/8; 1727. — 6/8; 1729—31. — 5/8; 1746. — 3/8; 1748. — 3/8 киле. Зоб: 1726. — 5/8; 1727. — 7/8; 1729. — 5/8; 1730. 1 кила; 1746. — 5/8; 1748. — 3/8—4/8 киле (ibidem).

„на лабу“. Године 1731. као купац житарица, поред Петровића из Вуковара, помиње се трговац Борбе Миланевић са 272 кила жита, а 1745. Јозеф Хидеги и други трговци из Коморана, који су купили 305 кила жита за 1.126,87 форинти. Тројица осјечких горњоградских трговаца купили су 1746. жита за 1.126,87 форинти. Као купац јечма 1745—48, па и касније, помиње се пивар из Осјека (1745. купио 124,5 киле за 261,45 форинти).⁶⁹

Новац од продаје житарица чини, у појединим годинама, важну ставку у приходима спахилука. Ево тих прихода:

Год.	Форинти	% од укупних прихода ⁷⁰
1728.	1089	37,91
1731.	357,90	?
1743.	945,75	36,67
1745.	1647	54,80
1746.	836,5	31,29
1747.	992	40
1748.	154,57	6,81

Процентуално учешће новца од житарица у укупном повчаном приходу властелинства заостаје за терестралом, али имајући у виду потрошњу житарица у разним видовима, можемо констатовати да њихов значај постаје све већи и приближава се терестралу, а то ће рећи да су новчана и натурална рента биле уравнотежене. Радна рента била је заступљена сасвим незнатно јер се сељаци, у то време, откупљују од работе, те врше само ситније послове и превоз, па и то махом за новац.

Знатне приходе властелинство је добијало од винске десетине, о чему за прву половину XVIII столећа имамо доста података, иако о самим виноградима не знамо нешто поближе.⁷¹ Поред спахијских подложника из Даља, Борова и Белог Брда, винограде на властелинству имали су и грабани из Осјека, те сељаци из Сарваша, Вере, Трпиње, Боботе, Пачетина, Тења, Харастина, Тординаца, Ангина, Бр-

⁷⁰ Жито и јечам продавани су по цени:

Год.	Жито фор.	Јечам фор.
1729.	1,30—1,80	—
1731.	1,20—	1,25
1735.	1,25—1,55	0,80
1743.	1,60—2,25	1,25
1745.	3 —3,75	2,50
1746.	2,50—3,50	2,15
1747.	1,25—2,50	1,30
1748.	1,90	1,30

(АСАНУК, Даљ. власт. 1/1729; 14/1731; 1/1735; 6/1743; 3—4/1745; 2/1746; 1,59/1747; 2/VII из 1749).

⁷¹ Ibid. Рачуни из датичних година.

⁷² Према попису из 1745. у сва три села даљског спахилука било је 264 мотике опорезованих винограда (Даљ 204,5; Борово 41,5; Бело Брдо 18 мотика). Уз њих је било 39 јут. шљивика (исто, 14/1745). Но, колико је било неопорезованих винограда, изван сесија, остаје засад непознато.

шадина, Ласлова, Короба, Брестовца и Мартинаца, па понеки и из Бачке, што јасно сведочи како је „Даљска планина“ била значајно виноградарско подручје.⁷² Двадесетих година XVIII столећа забележено је доста продаја винограда. Купци су махом Немци из Ласлова, Харастина и других села. Цена мотике винограда била је 10—15 форинти.⁷³

У појединим годинама до средине XVIII столећа спахилук је примао винског десетка (у аковима):

Год.	Акова
1726.	323 (Даљ 246; Борово 27; Церих 50)
1727.	280 (Даљ 100; Борово 41; Б. Брдо 31; Осјејек 100)
1728.	706 (Даљ 370; Борово 19; Б. Брдо 61; Осјејек 104; ост. села 152)
1729.	1026 (Даљ 377; Борово 40; Церих 51; Б. Брдо 150; Осјејек 185)
1730.	120 (Даљ 53; Борово 5; Церих 14; Б. Брдо 9; Осјејек 22; остала села 17)
1731.	334 (Даљ 145; Борово 46; Б. Брдо 26; Осјејек 44; остали 73)
1735.	227,5
1737.	226 (Даљ 191; Борово 24; Б. Брдо 45)
1742.	344,5
1743.	337,5 (Даљ 303,5; Борово 41,5; Б. Брдо 44; остали 130,5)
1746.	186,5
1747.	244
1748.	72 (Урод страдало од града!) ⁷⁴

Вински десетак се одмеравао у кљуку (измуљаном грожду), а касније прерачунавао у чисто вино у односу 2 : 1, као што сведочи десетински тефтер из 1728. По свему судећи, спахилук није увек, и није сав десетак узимао у кљуку и вину, него је чешће, бар до 1737, десетак примао у новцу, рачунајући аков вина по 1 форинту, као што је било 1729, односно по 2,5 форинте, као што је био 1737. Тако је 1729. десетак Даља из 1726—28. процењен и убран у новцу као дуг у износу од 810,85 форинти, а десетак од свих села у том периоду у износу од 1457,65 форинти. Године 1737. на име 452 акова кљука спахилук је убрао 565 форинти, а 1748, пошто су виногради потучени ледом и вино било слабо, спахилук је свих 251 акова кљука („теркуље“) продао даљској општини по 40 динара аков.⁷⁵ Од винске комине спахилук је пекао ракију, најмањући људе веште том послу. Године 1742. од „госпоцке комине“ испечено је 12, а 1743. године 13 акова ракије.⁷⁶

⁷³ АСАНУК, Даљ. власт. 4/1728; 2/1729; 1/1730; 10/1731.

⁷⁴ Исто, 1/1729. Тако у једном запису о купопродаји стоји како се „претставни Крста Гавриловић, вечна му радост“, чисти је виноград од 5 мотика са кажом од 5 акова и 2 бурета купио Арсеније капамација за 90 форинти, као и казан за печење ракије с кашком, дулом и балницом за 54 форинте (ibid.).

⁷⁵ АСАНУК, Даљ. власт. 7/1728; 1—2/1729; 1/1730; 10/1731; 1/1735; 1/1748; „Б“ 5/1737; 6/1743.

⁷⁶ Исто, Даљ. власт. 1—3/1729; 1/1748; „Б“ 5/1737. Да спахилук, бар до 1731, није узимао сав вински десетак у/натуре сведочи и то што се у попису инвентара спахилука из те године налази само 10 малих и великих каца, 35 малих и већих бурди за вино и 6 бурди за ракију (исто, 9/1731).

⁷⁷ АСАНУК, Даљ. власт. 31/1742; 16/1743; 54/1747.

Десетинско вино, ракија, као и вино које је доношено из Карловаца, трошено је на самом спахилуку, точено у спахијским и општинским крчама и продавано сељацима у мањим и трговцима у већим количинама.⁷⁷ Према непотпуним подацима, приход од продаје вина и крчи износио је у појединим годинама:

Год.	Од продаје фор.	Од крчи фор.
1731.	64	155
1735.	913,45	—
1737.	565	135
1743.	199,62	135
1746.	364,25	117,50
1748.	369,90	135
1749.	?	175

Приход од једине меснице у Даљу од 1731. износио је 20, а од 1737. године 40 форинти аренде годишње.⁷⁸

До године 1737. властелинство је од својих подложника убирао и тзв. „малу десетину“ од јагњади, јарића, прасића и ројева пчела. Ова је десетина сакупљана у новцу на тај начин што је јагње откупљивано по 50 динара, јаре по 25, прасе по 50, а рој пчела по 1 форинту.⁷⁹ Засад располажемо подацима о тој десетини од 1726. до 1735:

Год.	Јагњаци ком.	Јарићи ком.	Прасићи ком.	Пчеле рој.	Откуп десетине ⁸⁰ фор.
1726.	—	—	13	3	—
1727.	24	1	31	61	—
1728.	78,5	19,5	51	17	86,22
1729.	54,5	17,5	43,5	40,5	—
1730.	72	37	42,5	11,5	—
1731.	51	23	38	52	78,25
1735.	70	25,5	61,5	192,5	264,70

⁷⁷ Цене у том раздобљу:

Год.	Вино фор.	Ракија фор.
1729.	—	5
1731.	1,60	—
1735.	1,25	9,50
1742.	0,85	6
1744.	3,30	9,62
1745/6.	3	10
1747/8.	2	8

(Исто, 1/1729; 14/1731; 1/1735; 6/1742; 9/1745; 2/1746; 3,45/1747; 1/1748).

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Исто, 3/1729; 1/1730.

⁸⁰ Највише оваца и коза, сразмерно величини села, имало је Бело Брдо. Године 1729. у њему је овце држало 20, а коза 7 сељака; у Даљу овце преко 20, а козе 12 сељака; у Борову овце 8, а козе 6 сељака. Даљ је имао највише свиња и пчела (АСАНУК, Даљ, власт. 7/1728; 1—2/1729; 1/1730; 10, 14/1731; 1/1735).

Од воденица на Дунаву, у Даљу и Борову, спахилук је добијао по 12 форинти годишње. Тај приход је био врло променљив, јер се број воденица стално мењао.⁸¹ Неке од воденица држали су осјечки грабани (1746. од 4 воденице 3 су биле осјечке, а 1748. све три постојеће су биле у власништву Осјечана). Узроци опадања броја воденица нису нам довољно јасни; можда је до тог дошло због конкуренције воденица у Осјеку и Вуковару.

Знатну пажњу управе спахилука привлачиле су баре Савуља, Жива и Тоња, погодне за риболов. Спахилук их је давао у закуп рибарима или општинама:

Год.	Форинти	
1731.	165	(Савуља 65; Жива 100)
1732.	525	(Савуља 225; Жива 300)
1735.	353	(Савуља 240; Жива 84,56; Тоња 29,28)
1742.	155,23	(Савуља и Жива)
1743.	150	(Савуља 110; Жива 40)
1744.	200	(Савуља)
1745.	71,91	(Савуља)
1746.	346,58	(Савуља 45,10; Жива 301,48)
1747.	193,67	(Савуља 62,89; Жива 130,78) ⁸²

Поред права на баре, спахилуку је припадало и право риболова на Дунаву, које су иначе остваривали рибари уз одребене обавезе према спахилуку. У спахијским тефтерима забележено је да су рибари ловили кечиге, пастрмке, токе и моруне. Године 1729. они су од продаје рибе добили 128,45 форинти. У току априла те године лов на моруне у Тоњи трајао је три недеље и уловљено је 19 моруна које су рибари продали, а спахилуку дали десетину у новцу.⁸³ У години 1737. приход од риболова износио је само 18,36 форинти, јер је Дунав преплављивао баре, па је риболов сведен на најмању меру.⁸⁴ Током 1743. риболов је донео 150,40 форинти, док је 1746. поред аренде од бара, примљено још 42,60 форинти од „халас-мешчера“.⁸⁵ Риболов на мо-

⁸¹ У спахијским тефтерима забележено је воденица:

Год.	Воденице	
1727.	9	(Борово)
1728.	4	(Даљ)
1729.	8	(Даљ 2, Борово 6)
1731.	4	(Борово)
1737.	2	(Даљ)
1742—46.	4	(Даљ)
1747.	2	(Даљ)
1748.	3	(Даљ)

(АСАНУК, Даљ, власт. 1,4/1729; 11/1731; 5/1737; 3/1743; 27/1744; 3/1745; 2/1746; 1/1747; 1/1748).

⁸² Исто, 10, 14/1731; 1/1735; 21/1742; 26/1743; 23/1744; 3/1745; 2, 8/1746; 1, 52/1747. Према првом извештају из 1747. приход од свих бара те године износио је 286,67 форинти.

⁸³ Исто, 1/1729.

⁸⁴ Исто, 5/1737.

⁸⁵ Исто, 3/1743; 2/1746.

руне, као нарочито уносан, закупљивао је и даљски трговац Миша Карајанковић, који је 1747. на име „седмог новца“ од моруне уплатио у спахијску касу 17 форинти 91,5 динар, а затим исте године још 38 форинти 65,5 динара на име „рибарине од моруне и токов“.⁸⁶ Године 1748. укупан приход од бара, риболова и моруна („седам новца“) износио је 553,48 форинти,⁸⁷ што представља значајну ставку у приходима спахилука.

Најзад, извесни приходи притицали су у спахијску касу и од трговаца — Цинцара („Грка“), које у Даљу срећемо од 20-их година XVIII столећа. У спахијске тефтере 1735. унет је приход „од Арнаута“ у износу од 21,25 форинти. Две године касније на име ценза „Грек и трговац“ Манојло Јанковић из Вуковара плаћао је спахилуку 20 форинти. Он је имао уговор са спахилуком на искључиво право торбарске трговине, о чему 1743. сведоче све три општине на спахилуку. Стало настаје у Даљу, са дућаном, ораницама и виноградом, од 1743. био је „Грк“ Миша Карајанковић који је плаћао 8 форинти ценза.⁸⁸ Године 1746, поред Карајанковића, помињу се и „Грци новоселци“ који су у Даљу сазидали куће, али још нису плаћали ценз спахилуку. Следеће, 1747. године „новоселци“ Борбије и Дмитар Јанковић почели су плаћати по 6 форинти ценза, поред дажбине коју су као и остали „турски трговци“ плаћали жупанијској каси.⁸⁹

Приход од Цигана („курбеташа“) забележен је само 1734/35. у износу од 6 форинти.⁹⁰

IV

Увођење сталног урбара Марије Терезије од 1756. било је пратећом тзв. регулацијом — премеравањем и поделом земљишта, те одређивањем урбарилних обавеза кметова према спахијама. Регулација на даљском властелинству завршена је почетком септембра 1758. Земљиште дато сељацима обухватало је 133 4/28 сесија од 24 јутра оранице, и то:

	Сесија	Домаћинстава
Даљ	95 8/28	258
Борово	20 19/28	154
Бело Брдо	17 5/28	118

У идеалном просеку то је износило 1/4 сесије на породицу.⁹¹

Да би се подела земље, предвиђена урбарилном регулацијом, могла извршити, било је потребно да је Жупанија одобри на тај начин што ће њени изасланици на лицу места обавити ревизију регулације. То је извршено 16. IV 1761. Том приликом сељаци су се пожалали да су им ливаде врло слабе, па морају за исхрану стоке косити део јесе-

⁸⁶ Исто, 1, 32/1747.

⁸⁷ Исто, 1/1748.

⁸⁸ Исто, 1/1735; 5/1737; 3/1745; „Б“ 53/1743; „Б“ 53/1743.

⁸⁹ Исто, Даљ. власт. 2/1746; 1/1747; 1/1748.

⁹⁰ Исто, 1/1735.

⁹¹ Исто, 1/I из 1758.

њих усева. Да би се то избегло, спахилук је пристао да косу ливаде од 1.000 кв. хвати повећа на 2.000 и изједначи је са јутром оранице, које је у Славонији и Срему износило 2.000 кв. хвати. После тога, сељаци су изјавили да су задовољни извршеним премеравањем и поделом земље.⁹²

Сељак који је добио 1/4 сесије или више уврштен је у ред сесионалаца (colonus), а ако је добио мање од 1/4 сесије, проглашен је за инквиллина (inquilinus). Бројни однос између једних и других био је следећи:

	Сесионалци	Инквиллини	Свега ⁹³
Даљ	163	61	224
Борово	14	132	146
Бело Брдо	12	101	113

За разврставање сељака са поседом око 1/4 сесије и испод тога одлучујуће је, изгледа, било да ли су добили одговарајућу количину ливаде или су остали без ње. У првом случају сврстани су међу сесионалце, у другом међу инквиллине. Критериј за додељивање ливада, у којима се оскудевало, изгледа да је одређиван према броју стоке за вучу (коња, волова). Сељак — сесионалац са 1/4 сесије добијао је две косе ливаде или два јутра земље на име ливаде, онај са 1/2 сесије примао је 4 косе ливаде или 4 јутра земље, а онај са целом сесијом — 8 коса ливаде, односно 8 јутра оранице.

Иако је све земљиште које је дошао у обзир за поделу међу сељаке износило 133 4/28 сесије, ипак је сељацима—сесионалцима издељено само мањи део — свега 60 1/4 сесије (Даљ 53 1/4, Борово 3 3/4, Бело Брдо 3 1/4 сесије); остали део сесионалне земље дат је истим сесионалцима и инквиллинима у виду „сувишне земље“ (superfluum terrae arabilis). Разлози за такав начин расподеле сесионалне земље нису сасвим јасни (мада се може претпоставити, аналогно са каснијим случајевима, да је била у питању жеља за мањим порезом који је теретно само сесионалну земљу), али изгледа да је, у датом тренутку, таква расподела била у интересу сељака јер су дажбине од сесионалне земље у ужем смислу биле веће него од „сувишног“ земљишта. На строго сесионалну земљу плаћана је земљарина и обрачунавана работа, а такође и порез, док се од јутра „сувишне“ сесионалне земље плаћало само 34 3/8 динара и десетина од уroda (као и од обичне сесионалне земље). Инквиллин је од „сувишне“ земље плаћао само 9 3/8 динара по јутру.

Сви сељаци, како сесионалци тако и инквиллини, добили су земљу, али с том разликом што је сва земља инквиллина сматрана за „сувишну“, а састојала се само од оранице, док су сесионалци добили и оранице и ливаде у честицама од 1/4 сесије (6 јут. оранице и 2 јут. ливаде), 1/2 (12 јут. оранице и 4 јут. ливаде), 3/4 (18 јут. оранице и

⁹² Исто, 1а/1761.

⁹³ Исто, 1а/1762. Као што се види, број домаћинстава од 530 у 1758. смањен је на 483 у 1761. години, јер су нека изумрла (већ по списку из 1758!), а нека напустила спахилук. То важи првенствено за Даљ.

6 јут. ливаде) и 1 сесије (24 јут. оранице и 8 јут. ливаде), а све што је било преко тога укључено је и код њих у категорију „сувишне земље“. То значи, ако је сељак добио 8 јутара оранице, он је уврштен у ред поседника са 1/4 сесије, с тим што су му 2 јутра сматрана „сувишном земљом“; ако је добио 10 јутара, онда је био у истој категорији, али са 4 јутра „сувишне земље“; ако је добио 12 јутара оранице и 4 јутра ливаде, уврштен је у ред поседника 1/2 сесије, а ако је имао 15 јутара, онда су му 3 јутра сматрана као „сувишна земља“ итд.

На тај начин стање у Даљу је било следеће:

Породица	Сесија	„Сувишне земље“ јут.	Свега јут.
128	1/4		1399 1/4 (оранице)
25	3/2		422 (на име ливаде)
6	3/4		
4	1		
163	53 1/4	361 3/4	2183

На 61 инквилна дошло је 263 јутра „сувишне земље“ (од 2 до 6 јутра).

Борово пружа овакву слику:

Породица	Сесија	„Сувишне земље“ јут.	Свега јут.
1	1/2	30	120
13	1/4		

Преостала земља, као „сувишна“, у износу од 380 1/4 јутра подељена је на 132 инквилна (по 2—6 јут.).

У Белом Брду резултат регулације био је следећи:

Породица	Сесија	„Сувишне земље“ јут.	Свега јут.
1	1/2	15	193
11	1/4		

На 101 инквилна раздељено је 317 јутара „сувишне земље“ (од 1/2 до 5 јут.).

Укупна новчана и радна рента од сва три села била је:

	Сесионални			Инквилни			Свега*		
	Фор.	дн.	Работе	Фор.	дн.	Работе	Фор.	дн.	Работе
Даљ	283	26 1/2	2544	85	33 1/2	732	368	60	3276
Борово	22	80 1/2	180	166	19 1/2	1584	189	—	1764
Бело Брдо	14	90 1/2	156	130	20 1/2	1212	145	11 1/2	1368
	320	97 1/2	2880	381	74 1/2	3528	702	71 1/2	6408

* Исто, 1а/1762.

У односу на стање пре урбаријалне регулације, повећавши број сесија од 96 на 133 4/28 сесије, а од тога укључивши више од половине у категорију „сувишне земље“, спахилук је свој приход повећао од 1.056 на 1.770 форинти годишње (702 форинте у новцу и 6.408 работа по 10 кр., што у новцу износи 1.068 фор.). Та вредност је још и већа ако се има у виду стварна а не само номинална вредност радне ренте.

Поред сесионалне и сесионално-„сувишне“ земље, спахијски подложници су користили и крчевине за које је по урбару требало да плаћају по 17 крајцара од јутра на име десетине („сверху десетка“). На једном списку, за који мислимо да се односи на Даљ, налази се 37 лица која су имала 48,5 јутара крчевине и за њих плаћала спахилуку 12 форинти 37,5 динара. На полеђини тог списка наведено је 30 Даљаца—инквилна од којих је 18 држало „окром сесиона“, 66 јутара земље. Изгледа да се ту ради о трговцима (Живко „Грк“, Димо „Грк“) и занатлијама (двојица ћурчија).⁹⁵

Терезијански урбар од 1756. омогућио је спахијама да земљиште преостало после деобе на сесије претворе у своје алодијалне поседе и да пређу на радну ренту, забрањену Карловим урбаром из 1737. Међутим, даљско властелинство није се користило првом могућношћу и није стварало алодиј (осим малог винограда), иако је повремено, ипак, засејавало неке земље,⁹⁶ али је прешло на радну ренту, о чему сведоче извесни, не баш обилати подаци. Према годишњем обрачуну работе (тзв. компуту) од октобра 1763. до октобра 1764. извршеном у присуству представника Вировитичке жупаније, ствар изгледа ова ко:

	Обавезна работа	Извршена работа	Откупљена по 10 кр.	Откупљена по 12 кр.	Супереро- гација* по 12 кр.
Даљ	3180	2918	190	72	—
Борово	1716	1581 3/4	99 3/4	35	—
Бело Брдо	1452	1287 1/4	117 3/4	47	48,5
	6348	5787	407	154	48,5

О узимању работе у природи (у виду рада) сведочи и податак из 1775. кад је од обавезних 7.246 работа извршено 5.618, а новцем откупљено 1.628 работа.⁹⁷ У истом смислу говоре и тужбе сељака против

* Исто, 2/1762.

⁹⁵ Тако је, на пример, 1771. урод спахијског жита износио 500 мерава, јечма 100 и зоби 60 мерава (ДАЗ, Хрв. краљ. веће Д 471/1771).

⁹⁶ Исто, 16/1765. Откупљивање работе са 10 крајцара вршили су поједини сељаци, а откупљивање са 12 кр. трговци и занатлије, као што је регулисано урбаром. Работа преко 48 обавезних на сесију сматрана је за „дрекробројну“ (суперерогацију) и од стране спахилука наплаћивана је сељаку са 12 крајцара.

⁹⁷ ДАЗ, Вир. жуп. 44/1780, прилог I. Као што се види, висина терестрала и количина работе мењали су се из године у годину. Управник спахилука Павле Ненадовић је то објашњавао сталном променом броја инквилна. Њихов број се повећавао не само досељавањем са стране, него и деобом браће у породицама, а смањивао реемигрирањем досељеника, односно њиховим преласком у друга села, поновним спајањем подељених породица или умирањем. Кнез, кметови и други општински службеници били су слободни од работе (АСАНУК „Б“, 10/1780).

управника спахилука Павла Ненадовића. Део работе се користио за поправљање и зидање зграда на спахилуку, део је ишао на обраду алодијалног винограда, млаћење и превоз десетинских житарица, сечу дрва итд. Но, због неразвијености алодијалне економије, део работе није бивао утрошен, па је откупљиван по урбаријалној цени од 10 крајцара. Тако је било све до предаје спахилука у аренду поменутом П. Ненадовићу 1778.

Подаци о натуралној ренти (десетини) у овом раздобљу су доста оскудни, а постоје само за 70-те године:

Год.	Жита кила	Јечма кила	Зоби кила	Кукуруза кила	Вина ^а акова
1771.	702	141	148	345	?
1772.	412,5	159	113	313,5	?
1774.	633	187	375	?	213,5
1775.	640	?	?	?	402
1776.	867	?	?	?	?
1777.	421	?	?	?	?

Укупни новчани приходи спахилука од терестрала, продаје житарица, вина и ракије, сена и закупа регалних права износили су два пута више него пре урбаријалне регулације (иако у њих није урачуната и вредност работе као до 1756):

Год.	Форинти ^а
1772.	5992,5
1775.	6282,5

У укупним новчаним приходима 1772. на житарице отпада 3.030 форинти или више од 50%, а на вино и ракију 818 форинти или 13,5%. Остало отпада на терестрал (609,5 фор.), крчме и меснице (609), рибилов (512,5), воденице (83), трговце (190,5) и сено (140).

Подаци о рибилову и закупљивању бара у овом периоду су оскудни. Године 1759. низ мање познатих бара (или можда делова Живе и Савуље?), као што су Хаваш, Велика и Мала Поповача, Таса, Добрача, Лабудача, Станојевача, Цокуша, Водица, Дунавац, Бабина Вира и друге дате су у закуп за 50 форинти бившем капетану из Ковиља Михајлу Продановићу и његовим ортацима, Јовану Гладику и Петру Крчединцу. Исте године бара Тоња дата је у аренду за 20 форинти и 100 ока рибе Луки Мишићу из Ковиља. Трску из бара уз десетак спахилуку закупио је седам Карловчана, док су 4 јутра бостана за 4 талира арендирани један Карловчанин и један поп са спахилука. Карловчанин Гаврило Поповић држао је крчму „на пристаништу помиларском“ за 25 форинти.¹⁰⁰ Године 1760. бара Тоња дата је у закуп Бурци Стојановићу, Милошу Пешићу и „њиховом друштву“ за 42

¹⁰⁰ ДАЗ, Вир. жуп. 44/1780; Хрв. краљ. веће Д-471/1771, Д-469/1772; АСАНУК „Б“, 7/1780.

¹⁰¹ ДАЗ, Вир. жуп. 44/1780. Дода ли се том номинална вредност работе, приход се повећава за сјрка 1000—1100 фор. годишње.

¹⁰² АСАНУК „Б“, 13/1759.

форинта и 100 ока рибе. Од 1762. до 1764. исту бару за 85 форинти и 100 ока рибе држао је у закупу Тодор Кантарџија са својим ортацима. Бара Тоња у Козјаку дата је 1762. Гаврилу Кеићу за 20, а 1763—64. Михајлу Беркасовцу и ортацима за 15 форинти, односно за одговарајућу количину вина.¹⁰¹ Борово је и даље закупљивало бару Савуљу, о чему сведочи сукоб између Бороваца и двојице даљских попова који су у њој бесправно ловили ракове; том приликом један од попова, Теодор Ендерић (запопљен 1761), пуцао је и ранио неког Боровца, због чега су оба попа кажњена са три месеца одлучења од службе и лишењем прихода за то време.¹⁰²

У близини бара, односно поред воденица на бачкој страни Дунава, било је крчми, а такође и једна месница. Године 1761. једна крчма дата је у закуп за 25, а 1762. заједно са месницом за 40 форинти. Није јасно да ли је то иста крчма која се помиње од 1765—66. уз воденице, а коју су закупљивали власници дотичних воденица (Стеван и Гаигорије Ђурчија, Мојсије абашија и други),¹⁰³ чији се број иначе врло повећао (1775. било их је 34: у Даљу 19, у Борову 15),¹⁰⁴ што би могао бити један од индикатора да је од средине XVIII столећа дошло до повећања производње житарица на даљском спахилуку и ближој околини.

О повећаној производњи житарица, па и вина, говоре не само већ изнети подаци из 1772—77, него и оптужбе спахијског фишкала Јована Мушкатировића против тадашњег управника, а од 1778. арендатора Павла Ненадовића. Мушкатировић је тврдио да су рачуни из 1774—75. нетачни, јер је од сваке врсте житарица десетина морала бити већа за 100—150 килограма (200—300 мерава), а укупни новчани приходи 1775. да су морали бити не само 6.282 фор. 32 крајцаре, него 11.483 фор. 22 3/4 крајцаре. Сматрао је да је 1774. готовог новца од продаје житарица и пића, због добрих цена, требало да буде 6.883 фор. 40 1/4 крајцаре, а не само 2.551 форинта. Ненадовић је, наводно, затајивао жито код мељаве и нетачно обрачунавао количину вина и ракије од кљука примљеног у виду десетине и од спахијских винограда; 1774. од 728,5 акова мошта он је у рачуне унео само 213,5 акова вина, а Мушкатировић сматра да је требало да буде 556 акова вина и 385 акова кома за ракију; 1775. од 711 акова мошта у рачуне је унето само 402 акова вина, а од 308 акова кома само 29 акова ракије, иако је по мишљењу Мушкатировића требало да буде неупоредиво више и вина и ракије.¹⁰⁵

¹⁰¹ Исто, Даљ. власт. 2/1766.

¹⁰² Исто, „Б“ 159/1763. Седамдесетих година дошло је до повећања аренде за баре, о чему сведочи писмо Јована Мушкатировића из Новог Сада од 10. VI 1776. упућено митрополиту Видаку у Беч, у коме се каже: Пребашини арендатори у Даљском спахилуку мени особито приписују и куну да сам узрок што су се аренде подигле; аргумент имајући у том, што ме никад никаквом рибом нису обдарили (исто, 54/1776).

¹⁰³ Исто, Даљ. власт. 2/1766.

¹⁰⁴ ДАЗ, Вир. жуп. 44/1780.

¹⁰⁵ Ibid. Цене 1773—75: кила жита 4 фор.; кила јечма 1 фор. 30 кр.; кила зоби 1 фор. 24 кр.; кила кукуруза 3 фор.; аков вина 2 фор.; старог вина 3,5—4 фор.; аков ракије 6 фор. 30 кр.; власт сена 5 фор. (АСАНУК „А“, 435/1775). Иначе, жито се поклањало већа пажња него раније, па је оно после млаћења најпре прано, па

На повећање производње 50-тих и 60-их година утицало је, изгледа, како залагање митрополита Ненадовића, тако и његов општи, позитивни став према сељаштву и строгост према својим потчињенима.¹⁰⁶ Истовремено повећана је и сеча дрва у спахијским шумама, односно врбацама. Већи део дрва упућиван је лабом у Карловце за потребе митрополитовог двора. Тако је 1773—78. спахилуку посечено 2.125 хвати дрва од чега је у Карловце однето 1.506 хвати.¹⁰⁷ Истом лабом из Карловаца у Даљ доношено је вино које је точено у крчмама на спахилуку.¹⁰⁸

V

Повећавање прихода било је циљ сваког спахије, па и митрополита Вићентија Јовановића-Видака који је доста трошио на своје личне потребе, на потребе митрополијског двора и црквено-народне послове. Приход од 6.000 форинти није у потпуности долазио у његове руке, јер је знатним делом одлазио на плате спахијског чиновништва и неопходне потребе самог властелинства. Зато се он одлучио да спахилук преда у аренду, да се лиши брига око вођења економије и издатака на администрацију уз истовремено номинално и стварно повећање прихода. Пошто због неких сметњи политичке природе као арендатор није могао бити прихваћен осјечки грабанин Којић који је, наводно, нудио годишњу аренду од 10.000 форинти,¹⁰⁹ митрополит је одлучио да арендирање повери дотадашњем управнику, раније „народном секретару“ Павлу Ненадовићу. Тако је 1.V 1778, са ретроактивним дејством од 1. јануара т. г., склопљен уговор о закупу (арендирању) даљског властелинства између митрополита Видака и П. Ненадовића.

Тим уговором митрополит је на арендатора Ненадовића пренео сва своја овлашћена земљишног господара, као и право на убирање свих прихода, али уз услов да арендирање врши сам а не у ортаклуку

сушено и решетано. Гвоздено решето спахилук је имао још у првој половини XVIII века, а ново и велико гвоздено решето Ненадовић је набавио у Пешти за 14 форинти (исто, „Б“ 126/1775; 8/1779; 7/1780).

¹⁰⁶ Из пописа инвентара спахилука после његове смрти видан се да је он 1754. саградио нову резиденцију у Даљу од тврдог материјала, покривену ласкама и с „фирхангама“ на прозорима; затим 1766. још једну мању кућу звану „мешајница“, такође од тврдог материјала; да је у његово време спахилук имао четири амбара, два чардака, кућу за бачвара, подрум, качару и потребне алате, 13 капа, 50 бурди (310 акова) за вино, 18 ракијских бурди (48 акова), 2 казана за печење ракије, бурд за брашно, креч итд.; затим сувачу (Vieh Mühle — „szuvasca“) и лабу за превоз дрва из Даља у Карловце. Иза њега је остало на спахилуку 700 кила жита, 97 кила јечма, 21 кила зоби, 60-так акова вина и ракије, 200 хв. дрва, већа количина сена итд. Алодијални посед у његово време није се повећао, па се и надаље састојао од винограда 12 мотика), шљивника, баште и ливаде која је давала по 12 пластова сена (АСАНУК, Даљ, власт. 1/1769; Д. Руварац, *Како је изгледао Даљ 1769.* Гласник Ист. друштва у НС IV, 1931, 324). Према Руварцу у Даљу је постојала „сувача и воденица у близини двора“. Стоке није било, па чак ни коња за вучу.

¹⁰⁷ АСАНУК „Б“, 10/1780.

¹⁰⁸ Исто, „А“ 169/1787.

¹⁰⁹ Исто, 169/1787.

с другим лицем. Уговор је обавезивао арендатора да се у погледу сељака придржава Славонског урбара, да их не оптерећује никаквим новим дажбинама, а да им омогући све погодности које потичу из урбара, као што су право на држање општинских крчми и месница у одређеном делу године, право на риболов и слично. Право на шуме задржао је митрополит, обавезавши арендатора да их чува и одгаја сопственим средствима, а за противуслугу дозволио му је да прве године арендирања посече 150 хвати хрстовине у боровској шуми и 300 хвати врбе и тополе у шумама на бачкој страни Дунава. Следећих пет година арендатор ће моћи да посече по 100 хрстова и 200 врба и топола, те да однесе и пруже које ће се добити прочишћавањем шума.

Уговор ће важити шест година, а годишња аренда износи 7.500 рајнских форинти. Плаћање се врши квартално, по 1.875 форинти. Пошто арендатор треба да из спахилука извуче суму аренде, трошкове за чиновништво и послугу, средства за одржавање спахијског стола итд., а затим и своју корист од арендирања, дозвољава му се да изврши премеравање спахилука и издвоји земљиште потребно за вођење спахијске, алодијалне економије. Дозвољава му се да сагради потребне крчме и друге зграде чија ће се вредност одбити од арендне суме, а по истеку арендирања предати митрополиту.

У случају ако митрополиту буду потребни жито и зоб, Ненадовић ће му их послати у Карловце по цени која тамо буде на снази. Пореда тога, он се обавезао да врши мелiorације, да поштује праксу о ослобађању православног свештенства од свих дажбина и да откупи затечене резерве производа на спахилуку. Митрополит, са своје стране, под условом да Ненадовић поштује уговор, обавезује се да у уговор неће уносити никакве промене на његову штету. Но, ако би промене наступиле по царском наређењу или по истом спахилук буде одузет од арендатора, митрополит ће му исплатити не само трошкове арендирања, него ће откупити и све производе које Ненадовић у том тренутку не би могао сам распродати.¹¹⁰

Обавезе које је Ненадовић примио нису биле мале, а аренда од 7.500 форинти представљала је знатну суму. Ту суму, новац за издржавање чиновништва и свој лични профит арендатор није у тако кратком року могао извући само економичнијим вођењем спахилука, него више кршењем ограничења која му је уговор наметао у погледу експлоатације поданика, шума и ритова, што му је било олакшано тим што је и надаље задржао функцију управника спахилука.¹¹¹

Поставши арендатор, Ненадовић је почео да организује спахијску економију како би што пре извукао највећу могућу корист. Већ у току 1778. у сваком од три села на спахилуку изградно је по једну крчму у укупној вредности од 3.590 форинти. Део грабе за њих набавио је на пештанском вапашу, а занатске радове поверио је немач-

¹¹⁰ Славко Гавриловић, *Из историје аграрних односа на Даљском спахилуку.* Задружни архив 2, Нови Сад 1954, 87—89.

¹¹¹ Исто, 89.

ким мајсторима из Осиека. Поред тога, преузео је и крчму поред ске ле на бачкој страни, коју је о свом трошку подигао даљски трговац Мих. Карајанковић с тим да је сам бесплатно користи 1776—78, а тада је преда спахилуку.¹¹²

Друга арендагора мера била је уговором предвиђена регулација спахилука. У пролеће 1779. ангажовани инжењер-земљомер предложио је план и услове извођења регулације. Тражио је 3 форинте од сваке сесије, што митрополиту Видаку није изгледало много, јер је желео да има у рукама „акуратниј план за свакиј догодити се могушчиј распре случај“. Регулацијом је било предвиђено да сељаци добију само одговарајући број сесија, а све остало земљиште (шуме, ритови, баре и некултивисани потеси) да припадне спахилуку.¹¹³ Изгледа да је та регулација била и изведена, иако није озваничена од врховних органа власти, па је арендатор почео обраду појединих парцела у својој режији, али кметском радном снагом. Те првобитне алодијалне парцеле износиле су око 200 јутара земље.¹¹⁴ Како изгледа, арендатор је тежиште ставио на производњу кукуруза. Према једном извору, 1778. је „изишло хершафтских (спахијских — СГ) 179 кила кукуруза“, а у Карловце је послато 109 мерава зоби за потребе Митрополције. Исте године саграђен је „нов чардак за кукурузе“ од 16 хвати дужине, а постојећи „велики хамбар“ за жито покривен је црепом. Од жита из 1777, овршеног током 1778, добијено је 412 кила жита, које је арендатор према уговору откупио од митрополита по 2 форинте.¹¹⁵

У пролеће 1779. почели су сукоби између арендатора Ненадовића и његових противника на челу с Томом Јовановићем-Видаком, братом митрополита Видака, који је, пре доласка Ненадовића за провизора спахилука, управљао спахилуком осамнаест година и, по свему судећи, имао намеру да се врати на изгубљени положај. Он се удружио са Цвијом Коларовићем, кога је Ненадовић потиснуо као арендатора крчми на спахилуку, односно онемогућио да за 8.000 форинти преузме спахилук у аренду. Уз њих су стаали бивши нишпан Јован Папулић, прота Максим Папулић и сликар-„молер“ (arte pictor) Јован Исајловић. Од Исајловића, који је ишао по боје у Осиек, Т. Видак и Коларовић су слушали о нерасположењу сељака према арендатору Ненадовићу, нарочито због забране риболова на Дунаву и барама. Коларовић се највише интересовао за градњу крчме на Дунаву и почео оптуживати Ненадовића да пустоши шуме на спахилуку. При повратку у Даљ Исајловић је подстицао сељаке против арендатора тврдећи да је митрополит изјавио да не дозвољава никакве новине и експесе, него тражи да арендатор води послове на стари, уобичајени начин.¹¹⁶

Ускоро је и митрополит отворено иступио против Ненадовића, оптуживши га Угарском намесничком већу да је скоро у свим тач-

¹¹² АСАНУК „А“, 169/1787, прилог Ф. Карајанковић је годинама тражио крчму која га је стајала 650 форинти, а која је после Ненадовића прешла на општине као арендагоре (исто, 156/1785).

¹¹³ Исто, „А“ 300/1779.

¹¹⁴ Исто, Даљ. власт. 2/1787.

¹¹⁵ Исто, „А“ 169/1787.

¹¹⁶ ДАЗ, Вир. жуп. 44/1780, прилог Ц; 221/1786.

кама прекршио арендни уговор. Тако је уместо 250 посекао око 500 хвати дрва, уништавајући младе шуме на спахилуку. Из боровске општине избацио је митрополитовог човека и ударио му 25 батина, а другима претио истом казном. Видак је тражио да се провере Ненадовићев рачуни, јер није веровао да их поштено води, а није се устегао да и јавно осуђује његове поступке. Ненадовић је одговорио да га је митрополит оштетио за преко 2.000 форинти на име разних услова и давања која он у доба свог провизорства 1774—77. није морао да чини,¹¹⁷ као и да подвозом и работом израђује сељаке кад борави у својој даљској резиденцији.¹¹⁸

Подржани од митрополита, Исајловић и Ј. Папулић саставили су тужбу против Ненадовића и за њу придобили неколико десетина сељака у Даљу. Да би спречило остале сељаке да се туже, Ненадовић је отишао у Борово и Бело Брдо, где су људи заплашени његовим претњама изјавили да немају тужби против њега. Пошто је Даљцима запретио изјавом да је господар он а не митрополит, већина их се повукла и заћутала. Но, Коларовић није уступкуо, него је и даље оптуживао Ненадовића да је спахијску шуму исекао „као кудељу“, те да намерава да напусти арендаирање, али тек пошто опустоши спахилук: посече шуме и распрода жито и сено. Зато је потребно што пре извршити ревизију његових рачуна и спречити га да оствари своје намере.¹¹⁹ Потегнуто је и питање Ненадовићевог газдовања из времена док је био само провизор на спахилуку кад је, наводно, за свој рачун (pro sua parte) сејао много јутара кукуруза који је и без митрополитовог одобрења обрађивао кметском радном снагом. Он је тада узимао и десетину од десетине, па би требало да то све накнади митрополиту као власнику спахилука.¹²⁰ Према неким митрополитовим провизорима, Ненадовић га је као провизор оштетио за 19.000 форинти. Но, Ненадовић је тврдио да је ревизија његових рачуна показала разлику од свега 4 форинте, па захтев митрополита за накнаду није усвојен. Ипак се после митрополитове смрти од Ненадовића тражило да у његову масу (оставштину) уплати 1.600 форинти на име тих рачуна.¹²¹

У напетости ситуацији која је у Даљу створена 1779. долазило је и до физичког обрачунавања. Ненадовићев пријатељ, поп Теодор Ендерић шибао је неког митрополитовог службеника, па га је Видак бацио у затвор у ман. Јаску, одакле се овај тужио царици тврдећи да је то дело митрополитовог брата Томе Видака и Цвије Коларовића, који је, наводно, узрок свих зала у Даљу. Митрополит је одговарао да су кривци за немире само Ненадовић и Ендерић.¹²² Почетком 1780. двор је наредио да се преко Вировитичке жупаније проведе истрага о сукобима на властелинству, али митрополит није дочекао њен исход пошто је умро исте године. Недељо затим, цар је хапшење Ендерића

¹¹⁷ Гавриловић, *Из ист. Даљ. спех.*, 90.

¹¹⁸ ДАЗ, Вир. жуп. 44/1780, прилог И.

¹¹⁹ Исто, прилог Б и Ф.

¹²⁰ Исто; АСАНУК „Б“, 7/1780.

¹²¹ ДАЗ, Вир. жуп. 221/1786.

¹²² АСАНУК „А“, 355/1779; ДАЗ, Вир. жуп. 44/1780, прилог Б; Сремска жуп. 1433/1780.

оценио као „незаконит акт“, па је исти ослобођен и поново преузео дужност даљског свештеника и капелана Палфине регimente у Осиеку.¹²³

Борба против арендатора продужила се и после смрти митрополита Видака, нако је, како изгледа, током 1780—81. наступило извесно затишје. Но, док је раније борбу водила неколицина људи и под утицајем споља, сад су је преузеле све три општине, чврсто решене да се ослободе арендаторства као најтежег облика угњетавања. Из тужбе коју су општине поднеле крајем децембра 1782. види се да су се оне договарале да о свом трошку шаљу депутацију митрополиту Мојсију Путнику, али их је Ненадовић у том спречавао и приказивао као „пунташе“. Кад су општине сазнале да ће митрополит доћи у Даљ, одлуче да га замоле, писмено и усмено, да их спасе од арендатора. Митрополит је обећао да ће истражити њихове тегобе и наћи им лека, али ипак у току лета није ништа предузео, па општине, „слушајућ различити и многи гласова, на ново продатим бити“, поново сазову народ ради подношења тужбе. Обавештен о томе, Ненадовић је почео да прети, нарочито „молеру“ Исајловићу тврдећи да је он покретач немира, нако су општине одговарале да их на тај корак није покренуо Исајловић него њихова „нужда и тегоба“.¹²⁴ Пошто није успео да Исајловића протера из Даља, ниш да га подвргне батинању, јер су га од пандура заштитили попови Јевстатије Даниловић и Т. Ендерић, Ненадовић је настојао да му онемогући сликарски посао, па је из Новог Сада довео сликара Јована Поповића да украси цркву у Борову, нако је општина већ склопила уговор са Исајловићем. Поповић је почео сликање, али је ускоро затражио помоћ од Исајловића, но Ненадовић је и то забранио, истичући да не дозвољава да Исајловић добије било какав посао док је он арендатор даљског спахилука. Кад је Исајловић са Белом Брдом склопио уговор да за 900 форинти наслика олтар, Ненадовић је покушао да га и овде онемогући говорећи да би могао наћи сликара који би био много јевтинији.¹²⁵

Крајем септембра 1783. општине су поднеле Вировитичкој жупанији исцрпну тужбу против арендатора Ненадовића, стављајући тежиште на прекомерну радну ренту, самовољу и суровост. Општине су тврдиле да терет радне ренте највише пада на сиромашније сељаке—инквiline који уместо 12 морају да дају по 60—70 работа годишње. Арендатор сељаке са стоком масовно гони на орање на осам волова, задржава их на раду по недељу дана, али их плаћа знатно мање него што је предвиђено урбаром. Слично је у време косидбе, жетве и коше кад све способно, мушко и женско, истерује на рад, не водећи рачуна о оптерећености сељака вучом државних лаба од Даља до Осиека, не дајући им потребни одмор и не осврћући се на здравствено стање мајки и трудница. Радни дан је неограничен, нарочито у време млађења жита, које се одређује вутуре, а ни недеља није слободна, јер сељаци тога дана морају на рад у амбарима. У току работе, као и код убирања дугова од сиротиње, спахијски службеници поступају најсуровије, батинају их и стављају у клада. При убирању

¹²³ АСАНУК „А“, 543; 595/1781; 17/1785.

¹²⁴ ДАЗ, Вир. жуп. 522/1783, прилог 6.

¹²⁵ Ibid.

винског десетка не само што бира најбоље чокоте, него од мошта не узима само прописану пинту него цео аков, те тако десетак удвостручава, као што чини и код десетковања јагањаца и пчела. Житни и вински десетничари падају на терет општина, а такође и трошкови заседања спахијског стола (суда). Иако својом стоком гази сељачке усеве, ипак сељаке глоби са 17 крајцара по комаду стоке која залута на његове њиве. Увео је и дажбину у јајима и живини било у натури, било у новцу. Право на куповање сељакових производа монополисао је себи, своје пријатеље отворено штити, а права општина ограничава и натура им нове обавезе, попут оне да за ритску земљу на бачкој страни, коју оне користе као пашњак уз давање десетине, плаћају 200, а затим 500 форинти годишње, нако је на општинама и даље остала обавеза десетине.¹²⁶

Крајем новембра, на урбаријалном компуту (годишњем обрачуну између општина и спахилука) изнете су и друге, нове тужбе против арендатора. Даљска општина је опет говорила о превеликој работи која сељацима онемогућује да обраде своју земљу. Ради се о супереогацији од 40—50 работа годишње „будућ да он многе себи послове због неисказаног усива, косидбе и другог његовог господарства без пристанка чини, зато прико цилога скоро лига себи ништа, него њему и мушко и женско тако радити морамо, да многи људи печате своје није само на два године, него и на четири на пет година природити морају. Наш пако усив и други наши послови много пути пропасти и у ништо отићи због спанског посла мора“. Арендатор је „све и сваки бучак поузимао“, па и општинске ливаде у Даљу, те сељаци не могу да плаће контрибуцију. Своје слуге ослобађа од пашарине коју општина убире, од кнеза тражи десетак, а од сељака вино, ракију и кукуруз. Осморица трговаца у Даљу тврдила су да им „забрањује трговини водити“, те да узима „дуплиту аренду“. Ненадовић, његови ишпани и пандури сваки свој поступак пратили су псовком, претњом и батинама „без никаква суда и узрока“, а ишпан је сељаке у Белом Броду „у букагије онако у вожбу у клада метнуо“ и тукао их бичем, штапом, кољем итд. Такви поступци довели су их докле да одлучно затраже одстрањење арендатора и запрете расељавањем са спахилука.¹²⁷

За заступника својих тужби општине су изабрале печујског адвоката Јована Митингера коме су преко Исајловића послале 200 форинти. Но, Жупанија одбије да призна Митингера као заступника сељака пред спахијским столом и затражи да општине приме великог судију Андрију Кнежевића, што оне, опет, нису хтеле, тврдећи да је Кнежевић пријатељ арендатора Ненадовића који му је препустио коришћење крчме у Белом Броду. Спор је дошао до цара који је наредио да се ни Митингер ни Кнежевић не ангажују, него да сам поджупан Фрањо Доловац преузме ствар у своје руке.¹²⁸ Међутим, ни ово решење није задовољавао општине и оне су се средином фебруара 1784. обратиле цару оптужујући поджупана као Ненадовићева пријатеља, што се показало приликом ревизије његових рачуна кад сељаке није

¹²⁶ Гавриловић, *Из ист. Даљ. спех.* 90—93.

¹²⁷ ДАЗ, Вир. жуп. 668/1783.

¹²⁸ Исто, 2/1784.

хтео ни да саслуша, него је дозволио судијама Шомоћу и Мартиновићу да раде на њихову штету. Поджупан не само што није ништа предузео поводом тужби сељака због прекомерне работе, него их је још приморао да му млате жито, јер је од Ненадовића добио 30 врећа зоби. Митингер, напротив, жели од срца да им помогне и не оклева да дође у Даљ или да иде у Карловце да би нашао мирољубиво решење спора и приштедио им многе хиљаде форинти за које су већ оштећени, јер немају свог признатог заступника.¹²⁹ Ненадовић, са своје стране, и надаље је оптуживао сликара Исајловића истичући да овај даљску општину увлачи у дугове, а сељаке одвлачи од рада.¹³⁰

Пошто је било решено да се спор изнесе пред спахијски, а затим пред жупанијски суд и Угарско намесничко веће, цар је наредио да Жупанија претходно поднесе извештај о погодности Митингера, односно поджупана Доловца као могућих заступника општина. Међутим, пре него што је спор изнет пред надлежне судове, ствари на спахилуку су узеле помирљивији правац. До тога је дошло под утицајем митрополита Мојсија Путника који се бојао даљег заостравања односа између сељака и арендатора, а затим и због бојазни самог Ненадовића да не буде проглашен за кривца. Што се тиче сељака, они нису много веровали у феудалну правду, па су прихватили компромисно решење. Но, до таквог решења није лако дошло, јер је у току расправљања спора у присуству митрополитовог изасланика, тадашњег архимандрита ман. Грегетга, Стевана Стратимировића, даљски поп Т. Ендерић подстицао сељаке против Ненадовића, иако је раније био његов истомишљеник. Ендерић је утицао на сељаке „да се оштро држе и да противурече“. У том настојању он „никако није престајао“, него је „појединачно и групно“ утицао на сељаке да буду непопустљиви.

Под таквим притиском морали су Стратимировић и Путник 24. III 1784. испунити главни сељачки захтев да се арендање спахилука не даје неком појединцу, него да се пренесе на општине под скоро истим условима који су 1778. утврђени уговором између Ненадовића и митрополита Видака. Споразум је предвиђен на шест година, с тим што ће општине после три године изјавити да ли желе арендање продужити или одустати од њега. Митрополит је обећао да аренду неће повећавати.¹³¹ Сав инвентар спахилука припашће општинама које ће у првој инстанци решавати и све спорове, иако митрополит и даље задржава сва права као земљишни господар. Да би се економија унапређивала, поставиће се куратор-провизор који ће контролисати општинске приходе и расходе и слаати извештаје на суперревизију. Општине ће, поред аренде од 7.500 форинти, добровољно исећи за митрополита по 100 хвати дрва и давати му по 200 мерава зоби годишње, јер је пристао на мању аренду него што су му други нудили.¹³²

У створеној ситуацији све стране у спору могле су бити задовољне: митрополит због враћања мира и висине аренде, Ненадовић — јер се уз мање жртве извукао из неугодне парнице, коју не би добио, Исајловић — јер је постао провизор-прокуратор на спахилуку, а сеља-

¹²⁹ Исто, 199/1784.

¹³⁰ Исто, 522/1783, прилог А.

¹³¹ Гавриловић, *Из ист. Даљ. спах.* 93—94.

¹³² АСАНУК, Даљ. власт. 2/1787, прилог.

ци — јер су се ослободили тираније и изабљивања арендатора. У изјави од 5. IV 1784. општине су констатовале да им је „највећа наплата и правда, да једанпут арендатора над нама не буде“.¹³³

Уговор између спахилука и општина допуњен је посебним уговором између општина и Ненадовића који је општинама за 10.528 фор. 32 крајцаре предао инвентар и стоку. Општине су се обавезале да прикупе заостале дугове и предају их Ненадовићу, као и да му плате аренду за целу 1784, јер му то припада по његовом арендном уговору. Питање дугова потезало се до 1790. зато што их општине нису могле убрати од сиромашнијих сељака, па су ови најзад брисани, јер су опет успостављени добри односи с бившим арендатором.¹³⁴

Иако је спор решен споразумом заинтересованих страна, он још није био и формално окончан, јер је Жупанија хтела да га продужи преко спахијског стола и свог фишкала. Стога су се сељаци, уз подршку Митингера, крајем априла 1784. обратили цару тражећи потврду споразума и истичући да су од Ненадовића добили пуну сатисфакцију, а од митрополита велики уступак, јер им је спахилук дат у закуп за 7.500, иако су други заинтересовани нудили 10.000 форинти. Продужење процеса не само што би довело до нових трошкова, него би омогућило Ненадовићу да задржи статус арендатора, што би продужило њихове патње и невоље.¹³⁵ Почетком јуна стигло је царско решење да се у току месец дана ствар расправи пред спахијским столом с тим да Митингер заступа сељаке, јер су жупанијске тужбе против њега неосноване, па да се уговор између општина и спахилука потврди, уколико се докаже да ће сељаци од њега имати користи.¹³⁶

После царског решења, уговор о арендању ишао је пред урбанијални суд у Осиеку, који га је потврдио 30. IV 1785, сматрајући да је повољан за сељаке. Том приликом митрополит се обавезао да одустане од уговора уколико се исти у току арендања покаже штетан за општине.¹³⁷ У том смислу је и Жупанија известила Угарско намесничко веће, а оно је средином јула ставило приговоре на уговор истичући да је уопштен и непрецизан јер се не види да ли су сељаци сасвим обештећени и у чему је уговор за њих повољнији него раније стање; не види се да ли имају каквих обавеза у природи, поред 7.500 форинти новчане аренде, те да ли спахијска економија и регална права подлежу арендању. Зато је, по мишљењу Већа, потребно начинити посебан уговор према урбанијалним обавезама сељака и уговор о регалним правима. Тек пошто се то учини у присуству жупанијског представника и жупанијски суд (седрија) упореди уговоре са тадашњим обавезама сељака, моћи ће се донети коначан суд да ли их треба потврдити и спровести у дело.¹³⁸ Митрополит је ускоро одговорио да је спреман да пошаље архимандрита Стратимировића да пред жупанијским изаслаником закључи посебне уговоре са општи-

¹³³ ДАЗ, Вир. жуп. 225/1784.

¹³⁴ Гавриловић, *Из ист. Даљ. спах.* 94—95.

¹³⁵ ДАЗ, Угар. нам. веће, *Urbarialia* 49/1784, представка од 24. IV 1784.

¹³⁶ Исто, решење од 4. VI 1784.

¹³⁷ АСАНУК, Даљ. власт. 2/1787, прилог.

¹³⁸ Исто, „А“ 149/1785.

нама,¹¹⁹ али су општине изјавиле да без адвоката Митингера неће пристати на сепарацију и редиговање нових уговора. Таквог става општине су се држале све до јануара 1786, кад су пристале — вероватно по савету, а можда и у присуству Митингера — на специфицирање урбаријалних обавеза у уговору, али не и на посебан уговор о регалним правима.¹²⁰

У коначној редакцији уговора од 21. I 1786. урбаријалне обавезе трију општина процењене су (без десетине) на 2.338 фор. 66 2/3 динара. Та сума, заједно са неназначеном сумом аренде за регална права, укључена је у општу суму аренде од 7.500 форинти. Констатовано је да општине уговором преузимају и сву спахијску економију (*universam aeconomiam dominalem*), а то представља за њих као целину и за сељаке као појединце велику олакшицу. Поред тога, општине су изјавиле да се уговором терестрал Даља и Борова смањује за четвртину, а Белог Брда за трећину, јер им се уступају приходи од регалних права. Олакшава им се и работа, затим инквилинска такса у Даљу и Борову за четвртину, а у Белом Брду у потпуности. Трговци и занатлије ће плаћати за четвртину мању таксу него раније, а десетина и горница ће постати лакше. На тај начин општине ће осетити велике погодности и могу бити захваљне митрополиту.¹²¹ Примивши уговор у таквом облику и са таквим објашњењима, Намесничко веће га је потврдило и затражило да се за сељаке преведе на народни језик.¹²²

Тако је арендан уговор између општина и митрополита и формално ступио на снагу, иако је у дело спроведен од момента потписивања 1784.

VI

Седмогодишњи период (1784—1791) у коме су општине арендирале даљско властелинство мало нам је познат. Но, изван сваке је сумње да су сељаци дошли у неупоредиво бољи положај него раније, јер су били у стању скоро слободних закупца са знатном општинском самоуправом у економском и судском погледу. У таквој ситуацији ранија борба против арендатора уступила је место борби између поје-

¹¹⁹ Исто, 171/1785.

¹²⁰ ДАЗ, Угар. нам. веће, *Urbarialia* 55—56/1785; 57/1786.

¹²¹ Исто, 64/1788. Спецификација и процена урбаријалних обавеза била је следећа:

	Фор.
По 3 фор. терестрала на 79 8/32 сесије у Даљу, 17 21/32 у Борову и 17 16/32 у Белом Брду	343,12;
По 10 крајцара од 4522 работе Даља, 1867,5 Борова и 1632 Белог Брда	1336,91;
По 1 фор. таксе од 209 инквилина	209
Сеча и довоз дрва од Даља и Борова	76,80
Такса од крчевинске ливаде 25 дни, десетина крч. орашце по 75 дни. од јутра (38 3/4 јут. орашце, 88 1/4 косе ливаде)	50,82;
На име пштите од Даља 100 акова, Борова 20, Белог Брда 20 акова вина по 1,50 фор.	210
Такса од трговаца (Даљ 7, Борово 1, Бело Брдо 2), те 8 занатлија у Даљу	112
¹²² Исто, 50/1786.	

диних група унутар и изван општина око власти и прихода које су општине остваривале арендањем спахилука.

У првој етапи, 1784—88, приходи и расходи општина као арендатора били су:

Приходи	54.609 фор. 17,5 дни.
Расходи	46.982 фор. 5 дни.
Добит	7.629 фор. 12,5 дни. ¹²³

Остварена добит показује да је четворогодишњи позитивни биланс општина био раван једногодишњој суми аренде коју су својевремено плаћали митрополиту. Може се претпоставити да је биланс био још повољнији у другом трогодишњу арендања, јер су у првој етапи општине морале да подмире и део Ненадовићеве аренде за 1784. По први пут у својој историји општине су за себе задржавале знатан део вишка вредности који су могле утрошити на своје потребе.

Није нам јасно како су општине—арендатори остваривале те приходе, јер се из раније приказане спецификације у уговору изричито говори само о терестралу, односно само о приходима у новцу од сталних урбаријалних обавеза сељака, а не и о десетини и регалним правима (крчме, меснице, скела итд.). Да ли су, и како су убирале житна и винска десетина? Да ли су и оне биле ван снаге, као тзв. мала десетина од јагањаца и пчела (поново уведена урбаром 1756), о чему Тома Видак у писму од 25. III 1792. изричито сведочи: „Пре него је овај спахилак подаником ексарендират, био је мали десетак то јест от јагањаца и кошница *in usu*, у време аренде пак био престао“.¹²⁴

Од вишка створеног арендањем спахилука 5.216 форинти уложено је у куповину вина и ракије за крчме, што показује да је капитал уложен тамо где је могао донети брзу и сигурну добит. Из те суме одређено је 100 форинти за плату провизора, 331 форинта за преравање земљишта, а око 2.000 форинти било је на дугу јер неки сељаци нису подмирили своје обавезе према општинама.¹²⁵

Општине се још нису ни учврстиле као арендатори, кад су нека лица, вероватно раније поменути Осјечани, почела да доносе гласове да ће понудити већу аренду и потиснути их као закупце спахилука. Експонент тих људи постао је поп Ендерић, по свему судећи велики превртљивац, који је, како тврде тадашњи провизор Исајловић и општина Бело Брдо, ишао по крчмама у Доњем осјечком граду и „многим ненадобним изглагољанијем“, показујући неку наредбу и мешајући у то митрополита, „ступао буну подизати“. Тврдећи да Ендерић „смущенија између људи творит“, општина и Исајловић су тражили да се тај „побунитељ и несретномислитељ“ оптужи не само Палфиној регименти, у којој је био војни капелан, него и самом цару.¹²⁶

Некако у то време против Исајловића и општина почео је да ровари и Максим Савић, који је раније због непокорности протеран из Бачке. Он је говорио да „неће бити како молер мисли“, гдио га, пре-

¹²³ АСАНУК „А“, 211/1789.

¹²⁴ Исто, „Б“ 51/1792.

¹²⁵ Исто, „А“ 211/1789.

¹²⁶ Исто, 94/1785.

тио му и називао га слугом, додајући: „А што је молер, ја имам његова дила у мојем рукаву“, и томе слично. Пошто је Савић „много пута кнеза даљскога и друге сенаторе и поглаваре унцфутирао и у неку страну по турски псовао“, све три општине су се сложиле да он „за узрок неваљалства и побуне, кастигу поднесе двадесет и пет штапова“. Заправо, Савић се бунио због тога што му је приликом премеравања спахилука одузета нека крчевина. Почетком марта 1786. он је повукао своје тужбе против општина и признао се кривим, али је Жупанија прекорела општине и Исајловића што су сами, а не преко жупанијског суда изрекли казну Савићу.¹⁴⁷

Из представке коју су општине поднеле митрополиту Путнику 6. V 1789. види се да њихови непријатељи нису престали да агитују против њих као арендатора „како би опет народу наметнули тешки јарам“. Притисак на општине да напусте арендирање био је јак нарочито 1786, кад су се њихови противници трудили да изазову расцеп међу сељацима и дигну их против општинских управа. Попови Ендерић и Кузман Поповић са бившим бележником Георгијем Сабодијем прилобили су извештај број сељака за отворен иступ против општина и Исајловића, у кога су оне имале пуно поверење, а затим су купили доста потписа у сва три села и поднели неку представку митрополиту Путнику. Да би парализали акцију својих противника, представници општина су молили митрополита да што пре нареди ревизију Исајловићевих рачуна у присуству жупанијских органа власти и шесторице људи из Даља како би се рашчистиле сумње набачене на њега. Тражили су да спахијски сто осуди потписнике тужбе против општина јер се њом тежи изазивању побуне међу становништвом. Предлагали су да се Сабоди протера из Даља, да се поп Кузман Поповић најозбиљније опомене због подстицања на буну, а Ендерићу забрани долажење у Даљ јер се показао као „рушилац јавног мира у општини“. На крају представке кнезови и кметови трију општина истичу да у митрополиту Путнику гледају не само господара, већ правог оца и заштитника, те га моле да им арендирање спахилука и даље остави, а они ће у миру радити на корист његову и у интересу свих подложника на спахилуку.¹⁴⁸

Није јасно како се тај сукоб завршио, али изгледа да се Исајловић није још дуго одржао на положају провизора-прокуратора, јер 1789. у звању инспектора спахилука већ срећемо Стефана Новаковића. Но, да општине, па и митрополит нису биле незадовољни њиме види се и по томе што је приликом ревизије општинских рачуна новембра 1790. констатовано да је он као провизор био добар у служби, па му је опроштен неки дуг од 400 форинти.¹⁴⁹ Што се, пак, тиче Ендерића, он је на извесно време отишао из Даља у рат против Турака, у ком се врло истакао и био награђен златном медаљом,¹⁵⁰ што ће, по свему судећи, бити одлучујуће за његово касније постављење за проту у даљском протопопијату.

¹⁴⁷ ДАЗ, Вир. жуп. 1223/1786, прилог 1.

¹⁴⁸ Гавриловић, *Из ист. Даљ. спех.* 95—96.

¹⁴⁹ АСАНУК, Даљ. власт. 1/1790.

¹⁵⁰ *Војводина II*, у ред. А. Поповића, с. 328.

Но, да ни ствари у општини нису биле чисте, бар 1787—89, показала је ревизија општинских рачуна, којом приликом је констатовано да је даљски кнез Мишко Мијић са ешкунима чинио „различна изјавија“, па је било основа за судски поступак против њих. Радило се о неких 690 форинти, примљених од меснице и на име пореза, које општински прваци нису унели у општинску касу. Ипак, инспектор Новаковић, кнезови и кметови који су вршили ревизију одлучили су да ствар не изнесе пред суд, него да од бившег кнеза, кметова и бележника затраже да општини врате 500 форинти на име свих горњих потраживања како би се у општини могло „у миру и љубви живити“. Том приликом одлучено је да се бришу и дугови оних сељака који због „убожества“ нису могли да их исплате.¹⁵¹

У време општинског арендирања спахилука дошло је до државног премеравања земљишта ради одмеравања пореза и новог начина регулације кметско-подложничких дажбина. Као што је познато, цар Јосиф II желео је да олакша положај сељака претварајући га у слободног закупца земље, с тим што би му остајало 70% од целокупног његовог бруто-прихода док би 30% отпадало на државна и спахијска потраживања од чега је на спахијска могло ићи највише око 18% бруто-прихода.¹⁵²

На даљском спахилуку јозефинска регулација почела је 1787. и трајала све до 1790. Као посвуда, тако је и овде изазвала највећи страх и неизвесност код спахија, а уз то је била и врло скупа.¹⁵³

Митрополиту Путнику је изгледало да је можда најбоље дићи руке од алодијалне земље и уступити је општинама, па је тражио мишљење Марка Сервијског, спахије кањишког и секретара народних фондова, који му је 16. IV 1787. послао исцрпан одговор, истичући да митрополит нема интереса „ни једну педљу земље (...) њима оставити“. Према Сервијском, не зна се какав ће бити нови урбар и како ће се извршити попис земаља. Можда се спахије више плаше него што је потребно. Даљски спахилук има 300—400 сесија, а од целокупне те земље алодиј који се налази у Даљу износи само око 200 јутара, дакле највише око 6 сесија. Он сматра да се Путник пре времена плаши и зато жели да земље даде „у паорске руке“, иако не зна какве ће терете носити и какве невоље може имати са сељацима. Треба чекати крај премеравања и видети каква ће бити нова контрибуција, па тек тада одлучити да ли земљу дати сељацима у потпуности или само повећати количину земље оних који су слабије дотирани, од 1/4 на 1/2, односно од 1/2 на целу сесију. Нека се митрополит не плаши да ће се у овим крајевима, где се из дана у дан налази све мање новца, моћи лако спровести аболуција работоре и сељаци откупити. Сам сељак мора молити свог спахију да му допусти „да пристојност (обавезу — СГ) своју отрадити може, иначе он онују готовину новцем нигда платити

¹⁵¹ АСАНУК, Даљ. власт. 1/1790.

¹⁵² Dr Josip Bösendorfer, *Agrarni odnosi u Slavoniji*, Zagreb 1950, 95.

¹⁵³ АСАНУК „А“, 211; 236/1789.

не будет. Роботе нигда касирати се нећеју, него подаником на вољу хоће се оставити пристојност онују или у новцу или у натури отдати". Кад сељак буде видео да његов спахија нема више алодијалне земље, па му зато не може ни работу вршити у натури, он ће почети да се жали да нема новаца нити прилике да их набави, па ће тражити од спахије или да му даде прилику да одради или да му работу јевтиније обрачуна, а то значи да ће работа коју урбар процењује на 10 крајцара бити откупљивана са 5, као што је случај у Бачкој по коморским селима која своју работу не могу да одраде јер Комора у њиховој близини нема своју алодијалну земљу. Ако, дакле, митрополит сву земљу претише на сељаке, неће од њих добити ни 5 крајцара откупа за работу. Стога „алодијалну земљу не само задржати, него умножавати с керчевином спаија мора, да би лакше роботе в новац притворити могао". Арендатор Ненадовић је с великом муком и трошком добио те алодијалне земље, а за ново мерење је спахијук платио неколико стотина форинти. Да се сад одрекне користи од тих земаља, „то би греота била", јер јутро даљске земље вреди као 3—4 јутра на другом месту. Сељаци из околине платиће по 2 форинте аренде и још десетак за њу, а даљски сељаци треба да буду задовољни земљом коју су дотад уживали и не треба им више „дотирунга", што и не тражи сиротиња него газде да између себе поделе, а „сиромаша опет ништа нема". Земље им се могу дати само у аренду, а никако и преписати на њих. Чим истекне рок арендања, треба им одузети сву земљу коју је држао арендатор Ненадовић, а митрополит нека се не плаши што им регистратор Павле Марковић прави представке и подстиче их против спахијук. Сељаци су варали цара и спахију уживајући сву земљу које има преко 325 сесија, а држали уписано само 117 сесија. На крају својих разматрања, Срвијски инсистира да се сељацима не даде алодијална земља, јер ако буде већа контрибуција, од чега се Путник плаши, биће већа и цена земље коју буде задржао као алодиј.¹⁵⁴

Објашњења Срвијског су умирила митрополита, али за његовог живота алодиј ипак није био поново издовојен, на што упућује и одлука од 10. XI 1790, у почетку митрополитства Стевана Стратимировића, којом се ставља у задатак инжењеру Релићу да за 700 форинти, стан, дрва, свеће и бесплатан подвоз изврши ново премеравање земљишта, да створи нове земљишне књиге и „спахиско од поданичкога раздјели".¹⁵⁵

Крајем 1789. арендни уговор општина је истицао, па је митрополит Путник могао да спахијук преда другом у закуп или да га почне обрађивати у властитој режији („под собственоје правленије взјати и правом земљедержца уживати"). Но, по жељи општина, он се одлучио да им спахијук остави још и у току 1790, али под знатно тежим условима. Зато је као своје опуномоћенике упутио у Даљ гретешког игумана Стефана Авакумовића и манастирског фишкала Јована Остојића да преговарају с општинама о новом арендном уговору.¹⁵⁶ Њима

¹⁵⁴ Исто, Даљ. власт. 2/1787.

¹⁵⁵ Исто, 1/1790.

¹⁵⁶ Мат. срп. М. 11538.

је дато упутство да од општина траже 12.000 форинти у готовом, затим још 400 мерова зоби, 75 мерова чистог жита и 100 хвати огревног дрвета, као и да двојица митрополитових пандура буду ослобођена од свих дажбина. Но, уколико општине не пристану на предложену аренду, опуномоћеници је могу снизити на 10.000 форинти, с тим да се општине обавежу да ће, као арендатори, давати држави одређене количине натуралија на које је спахијук обавезан.¹⁵⁷

Нови арендни уговор нам није познат, али из једног записа из 1791. сазнајемо да је аренда износила 10.000 форинти и 100 хвати огрева који су општине морале да превезу до Карловаца.¹⁵⁸ Крајем 1790, кад је истицао рок тог једногодишњег уговора, на митрополитској столици налазио се већ Ст. Стратимировић коме су општине поднеле молбу ради продужења арендног уговора за следеће три године. Општине су се позивале на обећање покојног митрополита Путника и изјавиле да иначе не би могле завршити започету грађу цркве у Даљу. Уверавале су да ће митрополит имати много већу корист од њих него од других могућих арендатора или од преузимања спахијук у сопствену режију. Ради веће сигурности, нека митрополит наименује инспектора спахијук преко кога ће му општине у миру и на време предавати уговорену аренду.¹⁵⁹ Стратимировић је пристао на продужење уговора под дотадашњим условима, али само на годану дана,¹⁶⁰ па је почетком 1792. спахијук одузео од општина, одвојио алодијалну земљу од сељачке, урбаријалне земље и поново заузео спахијску управу на челу с инспектором, капетаном Томом Видаком.¹⁶¹

Даљско властелинство улазило је у ред мањих, али врло значајних посела у Славонији. Од 1706. било је у поседу Српске карловачке митрополије, односно Патријаршије, па је на тај начин тесно везано за историју Срба у Угарској у XVIII и XIX столећу. Може се рећи да је оно кроз већи део XVIII столећа било прибежиште за укмећено српско сељаштво, због чега се његово становништво стално повећавало. Све до 1770-тих година положај сељака на том властелинству био је повољнији него на другим феудалним поселима у ближој и даљој околини. Пошто спахијук све до тада није издвајао алодијалну земљу (сем мале количине винограда и шљивика), није имао ни потребу за већом количином работе, па се ограничавао на новчану и натуралну ренту. У структури његових прихода земљарина (терестрал) са откупом работе и десетинске житарнице представљају главне ставке, а иза њих следе винска десетина и приходи од крчми, риболова и воденица.

До урбаријалне регулације 1756—1762. сељаци, односно општине користили су сву земљу, иако је број сесија био доста ограничен, што

¹⁵⁷ Исто, М. 11541.

¹⁵⁸ АСАНУК „А", 180/1791.

¹⁵⁹ Мат. срп. М. 11537.

¹⁶⁰ Исто, М. 11546.

¹⁶¹ АСАНУК „Б", 51/1792.

je bio povoljno za njih, jer je prema broju sescija određivana količina radote, terestrala, poraza i drugih dajbina. U toku te regulacije broj sescija povećan je od 96 na 133, a srazmerno tome došlo je i do porasta obaveza seoskih opština prema spaхији и држави. Сва земља која није укључена у сесије, па чак и део сесиионалне, сврстана је у категорију „сувишне“ (реманентне) и дата сељацима уз умерен новчани ценз или је још увек као шикара, мочвара и уопште некултивисана земља служила за слободну пашу, односно лежала неискористена.

Значајне промене у економисању властелинства и положају сељака наступају од 1778, кад је властелинство дато у аренду Павлу Ненадовићу који је одмах издвојио алодиј од 200 јутара и почео потискивати сељаке из шуме, са паше, риболова и других сектора привређивања. До Ненадовића работа која је повећана у регулацији коришћена је за ситније послове око спахијске резиденције, за превоз десетине итд., али никад није могла бити потпуно утрошена, па је један део исте претваран у новчану ренту, откуп. Но, од предаје спахијска, алодијална економија и спекулација сваке врсте. Примењујући методе првобитне акумулације, арендатор Ненадовић је знатно повећао приходе од спахијука, али и терете сељаштва, због чега је дошло до огорчене борбе између њега и општине. Та борба је завршена 1784. његовим одрицањем од арендаторства и преласком спахијука у аренду општине. У време општинског арендаторства стање сељаштва се побољшало, јер су знатан део вишка вредности добили сами сељаци, односно општине, а то је, опет, отворило врата сукобима око присвајања вишка између појединих група сељака.

Dr Slavko Gavrilović -

DAS DOMINIUM DALLYA DES ERZBISTUMS VON SREMSKI KARLOVCI IM 18. JAHRHUNDERT

(Zusammenfassung)

Im Dominium Dallya befanden sich auch die Dörfer Dalj, Borovo und Belo Brdo, die an der Donau zwischen Vukovar und Osijek liegen. Seit der Vertreibung der Türken (1687) waren diese Dörfer zusammen mit einigen Pušten unter der Verwaltung der Hofkammer, 1706 kamen sie aber in den Besitz des Serbischen Erzbistums von Sremski Karlovci, und zwar als Gegenleistung für 38.000 Fl., die der Wiener Hof dem Patriarchen Arsenije III Crnojević schuldig war.

In der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts war die Lage der Bauern im Dominium Dallya ziemlich günstig, und so war auch der Bevölkerungszuwachs groß. Das Dominium hatte kein Allod und keine entwickelte Ökonomie und so nahm es von den Bauern nur eine erträgliche Geld- und Naturrente. Daher wurde das Dominium von keinen Sozialerschütterungen, die zu jener Zeit in Slavonien und Syrmien auftauchten, getroffen. Dank einer Menge von Angaben gelang es dem Verfasser das Ökonomisieren des Dominiums bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts darzustellen, was sonst für andere Dominien in diesen Gebieten fast unmöglich ist. Der Hauptteil aller Einkünfte des Dominiums bestand aus Terestral und Robot-

erlösung, Zehntel vom Weizen und Wein, dann aus Fischfang, worüber zahlreiche ausführliche statistische Angaben ein beredtes Zeugnis ablegen.

Zur Zeit der Theresianischen Urbarregulation 1756—1762 wurde die Zahl der Ansässigkeiten, welche Bauern hielten und Staats- und Dominiumlasten trugen, stieg um ein Drittel, von 96 auf 133. Ein anderer Teil des Bodens wurde den Bauern als Remanenz (Oberland) zum mäßigen Zensus gegeben, der größte Teil des Bodens blieb aber unbebaut (Gestrüpp, Morast, Weiden). Das Allod war auch damals nicht abgetrennt, der Robot war aber in Kraft, obwohl das Dominium denselben nicht ganz aufwenden konnte und verwandelte ihn häufig zu Gelderlösung.

Nach der Urbarregulation wurden die Einkünfte des Dominiums fast verdoppelt. Metropolit Vidaak war aber auch damit nicht zufrieden und 1778—1784 verpachtete das Dominium an den bisherigen Oberaufseher derselben Grundherrschaft Pavel Nenadović, der sich durch die Methoden der ursprünglichen Akkumulation um die Erhöhung der Einkünfte bestrebt; er schuf das Allod und vermehrte den Robot, geriet deswegen aber in scharfe Konflikte mit Dorfgemeinden und mußte auf das weitere Pachten verzichten. In der Zeit von 1784 bis 1792 wurden Dorfgemeinden zu Pächtern, und so wurde die Lage der Bauern besser, obwohl auch diese Jahre nicht ohne Konflikte um die Aufteilung des Mehrwertes auf verschiedene Gruppen und Gemeinden vergingen.